תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על שמואל א

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על שמואל א

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-שמואל-א/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 12
פרק ג 23
פרק ד 27
פרק ה 30
פרק ו 31
פרק ז 33
פרק ח 36
פרק ט 39
פרק י 43
פרק יא 47
פרק יב 49
פרק יג 52
פרק יד 57
פרק טו 65
פרק טז 71
פרק יז 75
פרק יח 83
פרק יט 86
פרק כ 88
פרק כא 94
פרק כב 99
פרק כג 102
פרק כד 106
פרק כה 108
פרק כו 115
פרק כז 119
פרק כח 120
פרק כט 125
פרק ל 126
פרק לא 128

פרק א

פסוק א

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים. כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי"ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים מנהג וכן לשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי כתבנו שם ג"כ:
מן הרמתים. כתבו רבותינו ז"ל שתי רמות הם שצופות זו את זו וא"כ ששתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים יהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד, בשתים תתחתן בי והדומים להם, וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו, ויש לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר מן צופים כלו' ממשפחת צופים וכן ת"י מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פירוש הנכון כי ממשפחת נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימים ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח:
מהר אפרים. לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לסיפור הזה בדבר אלקנה ותולדות שמואל שגם הוא לוי הי' והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו החזיר ישראל לדרך טובה:
אפרתי. על שני פנים נאמר האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה מהר אפרים, ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים זהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרים נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערים בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו' את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות:
אפרתי. אמר רבי יהושע בן לוי פלאטיני וי"ת אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים:

פסוק ג

ועלה. כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלות, ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה:

מימים ימימה. משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי' ממועד למועד וכת"י מזמן מועד למועד:

להשתחוות ולזבוח. להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד, ובדרש ר' אלעא בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנאמר להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח:

ושם שני בני עלי. זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות:

פסוק ד

ויהי היום. יום מועד וכת"י יומא דמועדא ובדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת:

ונתן לפנינה. מן השלמים שהיה זובח:

פסוק ה

ולחנה יתן. כמו נתן כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם:

מנה אחת אפים. מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס ויונתן תרגם חולק חד בחיר ר"ל מנה הראויה להתקבל בסבר פנים יפות, ובדרש מהו אפים בנפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה ואדוני אבי ז"ל פי' אפים כעס כלומר בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהש"י סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינה היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים:

וה' סגר את רחמה. תרגם יונתן מן קדם ה' איתמנע לה ולד:

פסוק ו

צרתה. פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבות זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן:

גם כעס. כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים, ובדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתניינא חלוק:

בעבור הרעימה. מן רעמו פנים ענין זעף ורי"ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הרי"ש כמו קוף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושים לתפארת הקריאה וי"ת הרעימ' לאקניות' כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה:

בעד רחמה. על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו:

פסוק ז

וכן יעשה. אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה' עם ביתו ופנינה ג"כ היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית ה' כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות:

פסוק ח

הלא אנכי. כתרגומו הלא רעותי טבא ליך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי"מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשרה שליטים שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם:

פסוק ט

אכלה. מקור בתוספת ה"א ואין הה"א לנקבה כי איננה מפיק וכן שתה מקור ופירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק:

ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל ה'. פירוש סמוך למזוזות כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו וזבחת עליו סמוך לו וכת"י בסטר סיפא דהיכלא דה' ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי' למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת אבל ויבא דוד וישב לפני ה' פירשוהו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי"ו ואמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול:

פסוק י

ותתפלל על ה'. כמו אל ה' וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על שפן כמו אל שפן:

פסוק יא

ותדור נדר. אני תמה איך חל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפילו היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפילו באיש לא מצאו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספור עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק ויותר אני תמיה איך לא דברו רבותינו ז"ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד:

ה' צבאות. דרשו רבותינו ז"ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו ה' צבאות כי מה שאמ' למעלה לה' צבאות בשילה הוא סיפור דברים ממחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמרה חנה לפני הקב"ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רבותינו ז"ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן:

אם ראה תראה. דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעון ואמר כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנאה לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו':

בעני אמתך. שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח וישראל חמשה בפסוק כי כן דרך המקראות לצחות ודרשו בו אמרה חנה שלש מצות נצטותה האשה ולא עברתי על אחת מהן:

וזכרתני ולא תשכח את אמתך. הכפל לחזק התפלה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה ודרשו רבותינו ז"ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות:

זרע אנשים. פי' זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות וי"ת בר בגו בני אנשא, ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסריס, ד"א זרע אנשים חכמים כמא דאת אמר אנשים חכמים ונבונים אנשים נביאים כד"א וישארו שני אנשים ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי נינהו משה ואהרן שנא' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו:

ונתתיו לה'. שיהיה נזיר קדש לה' וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם ה' ואם כן לדבריו מה נתנה לו חנה והלא כל הלוים לה' נתונים נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבודת ה' מבן עשרים וחמש שנה והיא נתנה אותו לה' כל ימיו ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמים זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו לה' וזהו ונתתיו לה':

ומורה. תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון וי"ת של שמשון ומספר ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו באל"ף ובדברי רבותינו ז"ל מחלוקת בזה ר' נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנאמ' ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר ר' יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו ר' נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמר רב יוסף כמאן מתרגמי' ומרות אנש לא תהא עלוהי כמאן כרבי יוסי ובדרש מפ' למה נקרא תער מורה א"ר אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין שערא לא מדחיל אלא מן פרזלא:

פסוק יב

והיה כי הרבתה. בדרש ר"ש בשם רבי חלפתא ובשם ר"מ מכאן כל המרבה בתפילה נענה מחלפא שטתיה דר"מ תמן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם ר' מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' והא אינון נ"ב אמר ר' יוסי בר בון תרתי שגמלתו:

שומר את פיה. היה שומר ומעיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכה לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק:

פסוק יג

מדברת על לבה. כתרגומו היא מצליא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה:

פסוק יד

עד מתי תשתכרין. עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין:

הסירי את יינך. והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף ע"פ שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי' הכי צועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נר' כי שכורה את וי"ת עד אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מניך:

פסוק טו

לא אדני. אינני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וסמיכות קשת רוח כסמיכות נובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדים והדומים להם:
ויין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות:
ואשפוך את נפשי. ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכם וי"ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם ה':

פסוק טז

לפני בת בליעל. לפני ה' כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני ה' ית' כבת רשע וי"ת לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא נראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי, ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר הרע אל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל ונכון הוא הפירוש:
כי מרוב שיחי וכעסי. כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען, כלומר מרוב שיש לי לשוח לפני האל הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני ה' ית' עד הנה:

פסוק יז

יתן ה' את שלתך. חסר האל"ף והוטלה תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קותה לדברי הנביא ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי' הראשון יהיה פי' תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפלת עלי תועיל לה, ובדרש נראה כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמיך מן ברייך:

ואלהי ישראל יתן את שלתך. שלתך כתיב אמר לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה:

פסוק יח

לדרכה. הלכה לה לביתה ואכלה נראה שלא אכלה עם בעלה או אפשר כי אכלה מעט בהפצר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה, ובדרש מהו לדרכה שפירסה נדה כמו כי דרך נשים לי:

ופניה. פניה הרעים לא היו לה עוד וכת"י ואפין בישין:

פסוק כ

לתקופות הימים. ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא, ופי' ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמ"ש ויזכרה ה' לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש ווי"ן כזאת מורות לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקעו המים והדומים להם ואמרו רבותינו ז"ל כי ימי הריונה היו ו' חדשים ושני ימים מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים והתקופה היא ג' חדשים ולמדנו מזה היולדת לשבע' יולד' למקוטעות:

שמואל. הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מה' שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו ג"כ מאל כאילו אמרה שאול מאל:

כי מה' שאלתיו. חסר מלת אמרה כלו' למה קראה שמו שמואל כי אמרה מה' שאלתיו. וכתרגום יונתן ארי אמרת מן קדם ה' שאלתיה:

פסוק כא

וכל ביתו. כתרגומו וכל אנש ביתיה:

את זבח הימים. כתרגומו ית דבח מועדיא:

ואת נדרו. לזבוח את זבח הימים שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לזבוח נדרו כי נדר קרבן לה' על בנו וכן תירגם יונתן ולאשלמא ית נדריה:

פסוק כב

עד יגמל. עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק ואעפ"י שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רבותינו ז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך:

וישב שם עד עולם. כמו שנדרה עליו ונתתיו לה' ופי' עד עולם כל ימי חייו ורבותינו ז"ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד נ' שנה כמו שכתוב ומבן חמשי' שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנה כי כבר אמרה

חנה ונתתיו לה' כל ימי חייו ואמר וישב שם עד עולם והוא עולם של לוים שהם נ' שנה ומשבא לבית ה' עד יום מותו נ' שנה ושתי שנים שינק כמ"ש עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ"ד חדשים הרי נ"ב שנה:

פסוק כג

יקם ה' את דברו. הפסו' מוכיח כי מה שאמר עלי יתן ה' את שאלתך דרך נבואה אמר שיתן לה ה' את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשים ושיהיה לה' לפי' אמר יקם ה' את דברו פי' אשר דבר ע"י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה לה', ובדרש אך יקם ה' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וז"ש יקם את ה' את דברו:

פסוק כד

בפרים שלשה. מהם לאכול ומהם לזבוח לה' וכן ואיפה אח' קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו לה':

והנער נער. כלומר עודנו נער קטן ורך ואעפ"י כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שגמלתו כלו' שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית ה' וי"ת ורביה הוה יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו ששלמה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמי קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל יניק וחכים מר ינוקא ומר קשישא, וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן:

פסוק כה

ויביאו את הנער. אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית ה' אל עלי להיות יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק:

פסוק כו

בי אדוני. ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן עיניך על הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל ה':

עמכה. כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללתי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי ה' את שאלתי כמו שבשרתני אתה וה"א עמכה כה"א אשר שלחתי בשמכה

ספרים והיו לאות על ידכה והדומים לה כי הנח פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לד' אמות של תפלה:

פסוק כז

אל הנער. בעבור הנער:

פסוק כח

השאלתיהו. החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי וי"ת מסרתיה דיהא משמש קדם ה':
אשר היה. כמו אשר יהיה ורבים כמוהו:
הוא שאול. כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון לה' ויש בו דרש באותה שעה נצנצה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים ז"ש שאול לה':
וישתחו. אלקנה כנוטל רשות לצאת מבית ה' או פירושו וישתחו שמואל אעפ"י שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות לה':

פרק ב

פסוק א

ותתפלל חנה ותאמר. התפללה לפני ה' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה לה' שיחיה ויהיה לה' ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביא על ישראל וגו' וכן תירגם יונתן שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כה' אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכדנצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפ' קשת גבורים חתים אמר על מלכות אנטיוכוס אתנביאת ואמרת ובפ' שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק ה' ממית ומחיה עד ה' יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בגן עדן ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפ' ה' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיחנו, ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל ענוי ארץ ושפלים כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלים כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה:
עלץ לבי בה'. לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה:
רמה קרני בה'. התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמ"ש בהם עמים ינגח והוא באדם דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמ"ש ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה בה' שהיה בעזרי:

רחב פי. מלעיל מפני שהוא מלה זעירא:
על אויבי. על פנינה ועל המכעיסי' אותה בהיותה עקרה:
בישועתך. שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן:

פסוק ב

אין קדוש כה'. שהתפללתי בבית מקדשו ונשמעה תפלתי:
כי אין בלתך. ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כה':
ואין צור כאלהינו. אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת:

פסוק ג

אל תרבו. אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה:
יצא. אל יצא ואל שזכר עומד במקום שנים:
עתק. דבר חזק:
כי אל דעות ה'. הכל יודע הוא ואין נסתר ממנו ואמרה דעות לשון רבים כלומר כל דעות בני אדם ידעם כאחד בלא רבוי ובלא שינוי אצלו כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:
ולא נתכנו עלילות. כתיב באל"ף וקרי בוי"ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי' הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים:

פסוק ד

קשת גבורים חתים. טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי' חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל:
אזרו חיל. החיל והכח הוא אזורם:

פסוק ה

שבעים בלחם נשכרו. אותם שהם שבעים מתחילה שבו להיות נשכרים בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה נכרתה כלומר שמתו בניה, ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא סך חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם לפי

שהעולם במספר שבעה ז' ככבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות:
ורבת בנים. זה אמרה על פנינה אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים, ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה ג"כ על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפלה יפול ברוב על הענינים העתידים ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם וצרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית' וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם וצרכם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמרה בסוף כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת ע"ג הנמשלים לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתאדרת עליהם בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שנראה בישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל ה' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת משיחנו וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל ינצלו הטובים שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך:

פסוק 1

ה' **ממית ומחיה**. את האדם אמר בתחלה ממית ואחר כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה וכן והחלימני והחייני והדומים לו שפי' העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרווחות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש

הרשעים בנפשותם או אמר פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא:

פסוק ז

אף מרומם. הרבוי לפי שעלייה יותר כח וגבורה מהירידה:

פסוק ח

מאשפות. לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקבוצו חבקו אשפתות בתמורת הנח בדגש:

מצוקי ארץ. עמודי ארץ וכן ויציקם לפני ה' ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיים התבל וכן או' וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר"ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי האדם לו הם ובכחו עומד הכל וסדר היישוב בארץ להעמיד היצורים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות היישוב יקראו תבל:

פסוק ט

חסידו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכן מריבו עלו והענין אחד כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים:

ישמור. שלא ינגפו:

ידמו. ישתקו מרגשם ורשעתם או פי' יכרתו וכן אל תדמו בעונה ופי' בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול:

כי לא בכח יגבר איש. לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון האל להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועושרם:

פסוק י

ה' יחתו מריביו. מריבי הצדיקים הם מריביו:

עליו בשמים ירעם. עליו על כל אחד ממריביו ובי"ת בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים ה' וכן בי"ת בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם:

ידין אפסי ארץ. על דרך כי הוא לקצות ארץ יביט אם יסתר איש במסתרים:

ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו. כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמרה חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלה כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה

הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישראל על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישראל והוא ימשחנו:

פסוק יא

על ביתו. כמו אל ביתו וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה':

את פני עלי. כמו לפני כלומר שהיה עלי מלמדו עבודת ה' וי"ת בחיי עלי כהנא כמו שמתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון:

פסוק יב

בני בליעל. בני רשע, ובדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את ה' או פירושו לא ידעו את ה' לא היו יודעים דרך ה' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים וי"ת גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם ה':

פסוק יג

ומשפט הכהנים. הם שמו להם זה החק והמשפט:

כבשל הבשר. בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלים:

פסוק יד

כל אשר יעלה המזלג. בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל ששמו הכהנים על ישראל

והמזלג. ידוע והוא כלי ברזל יש לו שנים שמעלים בו בשר מן הקדירה:

שלש השנים בידו. שלש שם תואר סמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשנים וכמוהו גדול הכנפים ר"ל שכנפיו גדולים כן שלש השנים ר"ל בו שניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששני האדם והבהמה הם זוגות אמר בשני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות:

והכה. במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה:

בכיור. כיור דוד קלחת פרור מיני קדרים הם ות"י וקבע ליה בכיורא או בדודא או בקדירא או במליסא ותרגם מזלג משיליא ותרגם ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה:

יעלה. מבנין הפעיל:

פסוק טו

גם בטרם. היו לוקחים את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים, ובדרש אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה מה ישר' אומרים להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואח"כ יקח לו הבשר מה הכהן אומר לו הדם אני זורק והחלב אני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן:

לא יקח ממך. כך הי' אומר לו ואח"כ הי' לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר ופעמים היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל:

פסוק טז

כיום. הכ"ף כ"ף האמתית וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמצאון אותו:

ואמר לו. כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ושניהם נכונים בענין:

פסוק יז

כי נאצו. כמו כי נאץ נאצת ענין מיאוס ובזוי וכן תירגם יונתן ארי בזו:

את מנחת ה'. כתרגום ית קורבניא דה':

פסוק יח

משרת את פני ה'. למה כתב זה והלא אמר למעלה משרת את ה' אלא לפי שספר בגנות בני עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני ה' ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את ה' וללמוד את עבודת הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבודת ה':

חגור אפוד בד. ת"י כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילין כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר. דומה לי כי המעיל נעשה בתכונות שונות יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל שנאמר והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהיה עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכונת מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונות שונות של כהן גדול היה עשוי בתכונה הכתובה בתורה ואפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את ה' והיו משתנים בו משאר בני אדם ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד:

פסוק יט

ומעיל קטן תעשה לו. המעיל שהיה עוטהו בעומד לכבוד היום ובאמרו קטן כלומר במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעטות מעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני ה' עשתה לו מעיל ולא היתה מנוחתו אצלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבו' היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלעטותו לפי' היתה מעלה אותו לו במועד ומחזירה אותו עד מועד אחר:

תעשה. כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל:

והעלתה. נפתחו הה"א והעי"ן להקל על קריאת' וקריאת המלה מלרע כי הטעם בתי"ו:

פסוק כ

וברך. כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם שישים ה' להם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו לה' ותחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל ולה' כמו מה' או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו לה' והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתום לעת זקנתם וי"ת זרע בנין כשרין:

למקומו. ולא אמר למקומם נראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת:

פסוק כא

כי פקד. טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחים בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד ה' אותה:

עם ה'. משמש כתרגומו משמש קדם ה':

פסוק כב

זקן מאד. אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושי' בדברי הכהונה ואף על פי שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל על עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת:

ישכבון. כמשמעו, ויש מרבותינו ז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרביהון לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום:

הצובאות. הנשי' היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדת צריכות קרבן ונקראו בלשון צבא וכן בלוים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי

שהבאים לעבודת האל לביתו באים צבא וחיל שנאספין מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאו' וכן אמר במראות הצובאות והתרגום בשניהן דאתיין לצלאה ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית ה' אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה:

פסוק כג

העם אלה. הבאים לזבוח גם בני העיר שילה:

פסוק כד

מעבירים עם ה'. שאתם מעבירים עם ה' מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם וי"ת דרננין עמא דה' כלומ' מעבירים עם ה' קול עליכם ומרננים אחריכם:

פסוק כה

ופללו אלהים. ישפטנו הדיין וי"ת אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירוש פללו מתרגום ובערת ותפלי:

מי יתפלל לו. מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית', ויש לפרשו לשון תפלה ובקשה על דעת יונתן שתרגמו כן ממן יבעי וישתביק ליה:

כי חפץ ה' להמיתם. על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערים וכן ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארים יראו וייראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצה לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענשו וימותו ברשעם כדי שיאמרו בני אדם רשעים היו אלה וראוים היו לעונש הזה ויצדיקו עליהם את הדין, ורבותינו הקשו אלה הפסוקים ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתיב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין:

פסוק כו

הולך וגדל וטוב. כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו וי"ת וטוב ושמיה טב:

גם עם ה' וגם עם אנשים. כתרגומו ותקנן אורחתיה קדם ה' ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא:

פסוק כז

ויבא איש אלהים. רבותינו אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמנה נביאי' שנתנבאו לבני ישראל:

הנגלה. מקור בתשלומו עם נון נפעל כמו נשאל נשאל דוד וה"א לתמיה' והמפרשים פירשו ה"א לאמת הדבר כפשוטו של ענין וכן ה"א הרצחת וגם ירשת, ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחו' אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תצא זאת ה"א לתחלת הדברים לשמוע התשובה ואף על פי שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים וכן ה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב:

אל בית אביך. אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרים:

לבית פרעה. כתרגומו ומשעבדין לבית פרעה:

פסוק כח

לעלות על מזבחי. משפטו להעלות מבנין הפעיל כלומר להעלות עולות:

פסוק כט

למה תבעטו בזבחי. כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינם באי' הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכם נמנעים ישראל מלהביא:

אשר צויתי מעון. כלומר במעוני וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה':

ותכבד. שלא נערת בהם ולא מנעתם מעשות הרעות:

להבריאכם. ולא אמר להבריאם, כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלים ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד:

לעמי. הלמ"ד כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום:

פסוק ל

אמור אמרתי. במדרש מתחילה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנאמר והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס ואלעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוציאם ולא עשו כן לפיכך

נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותי בשטים:

ובוזי יקלו. שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו' כדבר ה' אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזי דין הוא שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אף על פי שאמר מתחלה ביתך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר נגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא טפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמר לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה:

יקלו. ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל הקו"ף ונדגשת קוף יקלו רודפיכם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין נפעל מפעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם, ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל מצינו שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתיב ומקללך אאור בכבודו של הקב"ה כתיב ובוזי יקלו יקלו ע"י אחרים:

פסוק לא

הנה ימים באים. כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול:

וגדעתי. פי' והכרתי:

זרועך. חוזקך כלומר אורך החיים:

מהיות זקן. שימותו בחורים ורבו' פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר"ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין:

פסוק לב

צר מעון. מעון הוא בית ה' ופי' צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אחד נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון:

בכל אשר ייטיב. וכל הטוב אשר ייטיב ה' את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם טפלים לאחרים וי"ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אנש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל:

פסוק לג

לכלות את עיניך. ר"ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא וזהו כליון עינים שיראו בב"ה כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי והניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע"ה הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי:

ולאדיב את נפשך. הפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבות נפש ומפחן נפש:

וכל מרבית ביתך. כענין אשר טפחתי ורביתי טרימינ"ט בלעז:

ימותו אנשים. בחורים וכן תירגם יונתן עולימין וכן בא באנשים באנשים זקנים כל אחד יתפרש לפי מקומו:

פסוק לד

וזה לך האות. כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים:

פסוק לה

והקימותי לי כהן נאמן. אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק:

כאשר בלבבי ובנפשי יעשה. פי' שיעשה כל אשר ברצוני וכן תירגם יונתן די במימרי וברעותי יעבד:

בית נאמן. פי' קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא:

והתהלך לפני משיחי. הוא וזרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת

אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי' והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו נצבים עליו שהוא כמו לפניו וי"ת וישמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו:

פסוק לו

להשתחוות לו. כתרגומו לאישתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו:

לאגורת כסף. בעבור אגורת כסף והאלף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין ויש מפרשים אותו מתרגום שכר אגרא:

וככר לחם. כתרגומו פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם:

ספחני נא. חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת ה' ענין החבור והדבוק:

אל אחת הכהונות. אל אחת ממשמרות הכהנים וכן תירגם יונתן מניני כען לחדא ממטרת כהניא:

פרק ג

פסוק א

משרת את ה'. כבר פירשנוהו:

יקר. שלא היו נביאים בישראל וזה אין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא:

פסוק ב

ויהי ביום ההוא. הלילה בכלל היום:

במקומו. במקום שהכהנים ישנים לפנים מן הלוים:

החלו כהות. להיות כהות כי הוא תואר:

לא יוכל לראות. תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואח"כ אמר וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם ענינו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הוא דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחלה מפני מעשה בניו לפיכך באה הנבואה הזאת אל שמואל ולא באה אליו, ובדרש אומר כהות ממש ואמר כל המעמיד בן

רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בניו:

פסוק ג

ונר אלהים טרם יכבה. אם על נרות המנורה אמר היה זה קודם עלות השחר כי הנרות היו דולקים מערב עד בוקר אף על פי שפעמים היו כבות מקצתן בליל' ושמן היו נותנים בהן במדה שהיו דולקים מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקים עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוצאים אותו דולק ואמר כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחרי כן וישכב שמואל עד הבקר ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמר ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה:

ושמואל שוכב בהיכל ה'. בהיכל ה' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל ה' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל ה' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה' וכן פירשו רבותינו ז"ל כי לא יתכן להבין הפסוק כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכן תירגם יונתן ובוצין בית מקדשא דה' עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת לואי וקלא אישתמע מהיכלא דה' דתמן ארונא דה', ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן נעלה הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ:

אשר שם ארון אלהים. בלא ה"א הידיעה והמסרה לית כוותיה:

פסוק ז

טרם ידע את ה'. פי' טרם שידע את ה' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את ה' ולא נגלה אליו דבר ה' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי ה' קורא על בן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע:

וטרם יגלה. הוא כפול דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהית אף על פי שלמד בשאר החכמות כי אילו למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דה':

פסוק ח

ויבן עלי. כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שניער משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפיכך הבין עלי כי קול מלאך ה' היה והחכם ראב"ע פי' כי לפי ששמואל לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב"ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן א' רבותינו ז"ל מדבר אליו קול לו קול אליו משה שומע ואין ישראל שומעין:

פסוק י

ויבא ה' ויתיצב. נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפיכך אמר ויתיצב כמו ויתיצב מלאך ה' בדרך:

דבר כי שומע עבדך. ולא אמר ה' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר השם במראה הנבואה ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק:

פסוק יא

עושה דבר. זהו גלות הארון:

תצלינה. מבנין הפעיל שרשו צלל והוא ענין הרגשה כמו לקול צללו שפתי:

ביום ההוא. ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו הכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורעניות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה על בית עלי עד עולם:

אל ביתו. כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל:

פסוק יג

כי שופט אני. לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקצרו ימיהם:

בעון אשר ידע. בעון סמוך למלת אשר כאילו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתוב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואף על פי שהיו בבנים זכאים האל יתברך שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה:

כי מקללים להם בניו. תקון סופרים כי לא רוצה לומר לאל יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמנה עשר פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת הוא ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו וי"ת ארי מרגזין להון בנוהי:

לא כהה בם. לא עצרם ולא מנעם אף על פי שאמר אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראים ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו למנעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן:

פסוק יד

בזבח ובמנחה. לפי שהיו הם כהנים ומקריבים זבח ומנחה אמר כן כלו' לא תועיל להם כהונתם לפני או מפני שמעלו בזבח ובמנחה אף על פי שישתדלו בזבח ובמנחה לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדים ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה:

פסוק טו

ויפתח. כלומר קם בבקר ופתח דלתות בית ה' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו:

פסוק יז

כה יעשה לך אלהים. כן הוא מנהג הלשון לאמר דבר זה בשבועה וכן כה יעשה לי אלהים ובדרש כה יעשה לך אלהים כשם שאין בני יורשים את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך:

פסוק יח

ולא כחד ממנו. ובדרש אף על פי כן באה לו קללתו מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה:

ה' הוא. בדרש אמר ליה אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה:

פסוק יט

ולא הפיל מכל דבריו ארצה. כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומר שלא ברוח נבואה ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ה' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי לארעא:

פסוק כא

להראה. בחולם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים הנתן תנתן:

כי נגלה. טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית ה' וכן עתה הוסיף להרא' לו בשילה והמראה הזאת היתה לו לצוות

בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וזהו שאמר כדבר ה' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל:

פרק ד

פסוק א

ויצא ישראל. כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבים את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו:

על האבן העזר. כמו הארון הברית והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן עזר ועדיין לא נקראה אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם האל יתברך באותה מלחמה אבל מה שנכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן:

פסוק ב

ותטש המלחמה. כענין ויטש על המחנה ענין התפשטות הדבר וי"ת ואתרטישו עבדי קרבא:

פסוק ג

ויושיענו. ת"י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא:

פסוק ד

את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרובים. טעם הספור הזה לומר כי הוא אדון החילו' להגביר אוהביו ולהחליש אויביו ויושב הכרובים אמר להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת ולולי העונות לכל זה היה נמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופנחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים ששאלו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי ע"א וארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שנאמר עליו וארון ברית ה' נוסע לפניהם, ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל בזה מהם אמרו כי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון א' וספר תורה עמהם בארון ומ"ש ושמת אותו מצד ארון ברית ה' פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית השם ומהם אמרי כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית ה' ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה

ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמה והפסוקים מוכיחין כי הלוחות השלימות היו בזה הארון שהביאו במחנה שהרי אמר יושב הכרובים מראה כי הכרובים היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא הארון שהיה בבית השמש בשובו משדה פלשתים והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשים:

פסוק ח

מיד האלהים האדירים האלה. תרגום יונתן מיד מימרא דה' דעובדוהי רברבין אילין אינון גבורתא דה' וגו' ואדוני אבי ז"ל פירש במדבר מן ומדברך נאוה וזה פירוש במצותו ובדברו הכה במצרים ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רבותינו ז"ל עירובי דברים נאמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה ע"כ דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב"ה אתם אומרים שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא היתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד ה' על האשדודים, ויש מפרשי' מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג לשונם היה לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכיוצא בדבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו:

פסוק יב

וירץ איש בנימן. דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גלית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה':

פסוק יג

יד דרך מצפה. כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שיצא ונכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד שפי' מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתירגם על כבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער:

פסוק טו

ועיניו קמה. כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן ת"י ועיניו קמה:

פסוק יז

ויען המבשר. מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר:

נלקחה. נזכר הארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון ה':

פסוק יח

כהזכירו. כהזכיר המבשר ארון האלהים:

ויפל. עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחריו:

בעד יד השער. כתרגומו על כבש אורח תרעא:

מפרקתו. עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים:

וכבד. כבד התנועה מפני זקנתו או פירוש שהיה כבד בשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו:

פסוק יט

הרה ללת. היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והד' חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת"י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו"ד ילל כמו יו"ד ירד ישב ומכפל הלמדי"ן חסרו האחרונה שהיא למ"ד הפעל ונשאר במלה מן השרש עי"ן הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח:

כי נהפכו עליה צירים. כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה צירי וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחוזק צירים כרעה וילדה ומתה ות"י ארי בעתוהא חבלהא ובדברי רבותינו ז"ל תניא רבי אלעזר אומר כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צירים:

פסוק כ

וכעת. בכ"ף:

מותה. בשורק:

פסוק כא
אי כבוד. כמו אין כבוד בחסרון הנו"ן ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שאיננו היום בישראל:

פסוק כב
ותאמר. פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד:

פרק ה

פסוק ב
ויצינו. ויעמידו:

פסוק ג
נופל לפניו. כמו על פניו וכן ת"י על אפוהי:

פסוק ד
אל המפתן. כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופא התחתונה רק דגון נשאר עליו אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאמר ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו וי"ת לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי:

פסוק ה
לא ידרכו. בדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רבי יצחק מצינו שהחמירו ישראל בע"א יותר מאומות העולם באומות העולם כתיב על כן לא ידרכו אבל בישראל כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ:

פסוק ו
בעפולים. כתיב וקרי בטחורים והכתיב הוא שם כנוי לתחתוניות כי עפולי לשון גבוהות כמו עפל ובחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי:

פסוק ח
גת יסוב. לגת ורבים כמוהו:
ויסבו את ארון אלהי ישראל. בדגש הסמ"ך והבי"ת:

פסוק ט
וישתרו להם. כתיב בשי"ן והוא כמו בסמ"ך ופי' שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם ממה שאם היה להם במקום גלוי ותרגום ולקו יתהון בטחוריא:

פסוק י
להמיתני ואת עמי. שרי עיר עקרון אמרו כן:

פרק ו

פסוק ג
למה לא תסור ידו מכם. אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצליכם כי בשלחכם אותו תרפאו ואשם לכפרה על אשר עשיתם:

פסוק ד
וחמשה עכברי זהב. זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי התחתוניות והיתה יוצאת החלחוליות שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באים העכברים ושומטים את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה ובדמות העכברים חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם:
לכולם ולסרניכם. כמו שמעו עמים כלם:

פסוק ו
ולמה תכבדו. זה לבדו נמצא מבנין הדגוש בל' כבדות:
התעלל בהם. עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים:

פסוק ז
חדשה. שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון:
עלות. מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וצוו לקחת פרות עלות להראות המופ' שלא שבו בעבור בניהם:
אשר לא עלה עליהם עול. זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחרת כמו שאמרו ג"כ עגלה חדשה:

פסוק ח
אל העגלה. כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהוא כמו ובארון וכת"י בעגלתא:
בארגז. בתיבה כתרגומו בתיבותא:

פסוק י

כלו בבית. כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא כלה ממך אשר כלתני היום הזה או הוא מבעלי האל"ף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ונשו את כלמתם כמו ונשאו כי כבר נשתמשו בזה הענין בשתי לשונות בה"א ובאל"ף לפי שדרכם להמיר זה בזה, וטעם להשיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם:

פסוק יב

וישרנה הפרות. כתרגומו ואכוינא תורתא ר"ל כוונו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד של נקבה לבד כמו ויחמנה בבואן לשתות ודגש השי"ן בחסרון היו"ד פ"א הפועל ובמלת ויחמנה בא נח הציר"י תמורת היו"ד פ"א הפועל:

הלוך וגעו. היו געות בעבור בניהם צעקת הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה שור ובדרש שאמרו שירה הוציאו וישרנה מלשון שירה:

פסוק יג

וישמחו לראות. עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו:

פסוק יד

ואת הפרות העלו עולה. אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עול' כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד, ויש בדרש מרבותינו ז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי רבי אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות עובדי גלולים והקשו לו זה הפסוק ותירץ וכי מסרני פלשתים אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה זהו לדעת רבי אליעזר אם ישראל הקריבום:

פסוק יח

ועכברי הזהב. כמו שהיו טחורי זהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבור חמשת הסרנים כלומר שהיו כפרה לכולן כמו שאמר למעלה כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם, ומה שאמר מעיר מבצר עד כפר הפרזי חסר וי"ו מעיר מבצר כלומר אף על פי שלא היתה מצות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשת טחורי זהב וחמשה עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יותר טחורי זהב ועכברים כי היו יראים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פלשתים:

ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון ה'. כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזות פלשתים, ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמר שהניח עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע ונקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי"ת אבל הגדולה אבנא רבתא:

פסוק יט

כי ראו בארון. ת"י על דחדיאו ודחזו ית ארונא דה' כמו שאמר וישמחו לראות ובדברי רבותינו ז"ל משום דחזו ויך באנשי בית שמש ונחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן אמרייך דאמרית ומאן פייסך דפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירוש ראו כמו לראות בך והדומים לו שמפרשים אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון:

שבעים איש חמשים אלף איש. חסר וי"ו השמוש וחמשים אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וי"ת וקטל בסבי עמא שבעים גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא, ובדברי רבותינו ז"ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי"א חמשים שכל אחד שקול כע' סנהדרין:

פרק ז

פסוק א

אל בית אבינדב בגבעה. פירוש אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון:

קדשו. כתרגומו זמינו:

לשמור את ארון ה'. לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון:

פסוק ב

וינהו. י"מ לשון נהו כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ה' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים ויש מפרשים מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן ת"י וינהו ואיתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמר ויעבדו את ה' לבדו אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר עבודת אלילים:

פסוק ה
קבצו את כל ישראל המצפתה. כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ מצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם המלכים, ובדרש אמר רבי סימון וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה נתון, ותמה אני מזה הדרש וכי מה לה' אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת כ' שנה הביאו את אהל מועד לנוב:

פסוק ו
וישאבו מים וישפכו לפני ה'. תרגום יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה' ויתכן לפרש ששפכו מים לפני ה' סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור:
וישפט שמואל. שמואל העניש כל אחד לפי עונו כי שם התודו עונותיהם:

פסוק ח
אל תחרש ממנו. מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבנין הפעיל הוא פועל עומד:

פסוק ט
טלה חלב. שהיה יונק עדיין:
ויעלה עולה. כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רבותינו ז"ל הכתיב ואמרו ויעלה כתיב שהיתה נקבה ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אהל מועד בנוב וגבעון עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע:
ויענהו ה'. אפשר ע"י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה':

פסוק יא
לבית כר. ת"י לבית שרון כמו כר נרחב:

פסוק יב
ובין השן. שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו:

פסוק יג

כל ימי שמואל. עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני ה' יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי:

פסוק יד

ותשבנה הערים. כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחילה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל:

בין ישראל ובין האמרי. לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקום כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמים בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואומר וגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראותם כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל:

פסוק טו

כל ימי חייו. מיום שהחל להיות שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה, ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסרטיא של מעלה:

פסוק יז

ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. ומשאר מקומות הרחוקים זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומר שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומות שהיה סובב:

ויבן שם מזבח לה'. מיום שנחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זר מקריב בבמת יחיד כמו שכתבנו:

פרק ח

פסוק ב

יואל. הוא ושני הנזכר בדברי הימים:

שופטים בבאר שבע. ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביהם שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישראל לבא אליו למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היה קצות ארץ ישראל ועדיין אלו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן, ואמרו רבותינו ז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמרו חלקם שאלו בפיהם ומהם אמרו מתנות נטלו בזרוע ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו:

פסוק ג

ויטו אחרי הבצע. הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שכתוב בתורה והם האנשים המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל י"ת ויטו אחר הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר:

פסוק ה

אתה זקנת. ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך:

שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. אמרו רבותינו ז"ל ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה אם כן למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצוה כי אילו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטים ישרים או אילו אמרו נבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומות היו אומרים טוב או אם אמרו נמנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך ה' זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בהשם ועוד שאמרו

ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוים אם היו שומרים דרך ה' כי הוא לוחם את מלחמותם והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ואין כוונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצים מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמצאו עילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממני, ובדברי חז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבידם ע"ז שנאמר שימה שימה וגו' והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמ' שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים:

פסוק ו

ויתפלל שמואל. התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר ה':

פסוק ח

גם לך. פירוש עמך כלומר אעפ"י שאתה עמהם ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותם על הדרך הטובה אעפ"כ עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכים כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון:

פסוק ט

משפט. חוק וכן משפט הכהנים מאת העם וכן ת"י נימוסא, ונחלקו רבותינו ז"ל במשפט המלוכה ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם:

פסוק יא

ורצו לפני מרכבתו. מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך נחי העי"ן אף על פי כן באו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי:

פסוק יב

ולעשות כלי מלחמתו. ת"י ואומניא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם:

פסוק יג

לרקחות. לרקח מרקחת הבשמים וי"ת לשמשן:

ולטבחות. מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טב"אך והכ"ף בערבי חי"ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו:
ולאופות. אופות הלחם:

פסוק טו

וזרעיכם. פירוש שדות וכרמים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמים יעשר ר"ל יקח המעשר מן השדות והכרמים או מתבואה אחר מעשר הלוים, ורבותינו ז"ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה יפשטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירות והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים ככל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזיתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שא"כ היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מצטרכת איזבל לכל הגלגולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובים לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהרך:

פסוק יז

צאנכם יעשר. ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה:
ואתם תהיו לו לעבדים. אחר שאמר כל הפרשה מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז"ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך:

פסוק יט

ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין:

פסוק כ

ושפטנו מלכנו. בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני ה' וריבה ריבי וכת"י ויתפרע לנא:
ונלחם. מבנין נפעל כלומר הוא נלחם את מלחמותינו וכן ת"י במקצת הנוסחאות ויגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנו"ן למדברים בעדם מהקל וכן הוא בתרגום במקצת הנוסחאות ונגיח ית קרבנא:

פסוק כא
וידברם באזני ה'. כתרגומו וסדרינון קדם ה' כלומר בתפלתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכה וסדר דבריהם לפניו:

פרק ט

פסוק א
ויהי איש מבן ימין. כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימן מלה אחת והענין אחד:
קיש בן אביאל. ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו גם כן נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחד קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר, ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות:

פסוק ב
בחור וטוב. פי' טוב בתואר ובמראה וכת"י עולים ושפיר פי' טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מיניה:

פסוק ד
בארץ שלשה. תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלשה מארעא דרומא:
בארץ שעלים. תרגם יונתן בארע מתברא:

פסוק ה
בארץ צוף. תרגם יונתן בארעא דבה נביא:
ודאג לנו. תרגם יונתן ויציף לנא כלומר יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא גברא מכל מקום ה' יראה לו השה:

פסוק ו
והאיש נכבד. כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אצלם בזמן ההוא דבר הנבואה יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמים שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא:
את דרכנו אשר הלכנו עליה. כלומר הדבר אשר הלכנו בעבורו:

פסוק ז

ומה נביא לאיש. לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לנביא:

כי הלחם אזל. וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו לצידה ובמה נקנה צידה לדרכנו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אנחנא זודין עטרו מיננא עטרו פי' סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו:

ותשורה אין להביא. מנחה אין לנו להביא לו:

מה אתנו. ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דה' ומה עמנא למעבד:

פסוק ח

ויוסף הנער לענות את שאול. פירוש לדבר כמו וענית ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמר ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור ופי' ויוסף כי מתחילה אמר שאול לנערו לכה ונשובה וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל:

רבע שקל כסף. ת"י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים:

פסוק ט

כי לנביא היום. קבלו חז"ל כי שמואל הנביא כתב ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו היש בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאים בישראל הן בתוכחות הן בעתידות היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמואל יש שהיו קוראים רואה בדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמצוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו' שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר:

פסוק יב

ותאמרנה יש. יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן:

הנה לפניך. כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה:

לעם בבמה. כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עשו אותה לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכול במסיבה וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסיבה הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא:

פסוק יג

כבואכם העיר. כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכות הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מה' היא לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש:

כי הוא יברך הזבח. תרגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא והוא לשון בוצע בדברי רבותינו ז"ל בעל הבית בוצע ונקרא המברך תחלה בסעודה בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף על פי שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קדשנו במצוותיו וצוונו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח:

הקרואים. הקרואים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמיניא:

כהיום. הכ"ף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו:

פסוק יד

יוצא לקראתם. יוצא מבית אח' מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם:

פסוק טז

כעת מחר. כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר:

כי ראיתי את עמי. כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנ' דעמי:

כי באה צעקתו אלי. כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם חטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל ה' ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם:

פסוק יז

וה' ענהו. אמר לו מרוח הנבואה וכן תרגם יונתן ומן קדם ה' אתאמר ליה:
זה יעצר בעמי. ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמר זה בעבור פלשתים שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלומר שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים:

פסוק יח

את שמואל. כמו אל שמואל:

פסוק יט

אנכי הרואה. לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז"ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הרואה אני מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו' וירא את אליאב אמר לו הקדוש ב"ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו:
וכל אשר בלבבך אגיד לך. דבר האתונות וזולתו ממה שיש בלבו לשאול:

פסוק כ

שלשת הימים. לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונות אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דנן תלתא יומין:
ולמי כל חמדת ישראל. בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה:

פסוק כב

ויביאם לשכתה. אל הלשכה וענינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמה אשר שם אכלו הקרואים וכן ת"י ואעלינון לבית אסחרות':
כשלשים איש. הכ"ף היא כ"ף השיעור' ר"ל שלשים פחות מעט או יותר מעט:

פסוק כד

את השוק והעליה. פי' ואשר עליה והוא הירך וכן ת"י וירכיה, ובדברי רבותינו ז"ל מאי והעליה ר' יוחנן אומר שוק ואליה ר' אליעזר אומר שוק וחזה ר' שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עילויה שוק:
ויאמר הנה הנשאר. פי' ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנחה אמרתי לטבח להצניעה לבדה

לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך:

פסוק כו

ויהי כעלות השחר. בכ"ף:

פסוק כז

ויעבור לפנינו. שלא ישמע את דברינו:

עמוד כיום. ולא אמר שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי' עמוד עמוד עד שאדבר עמך:

פרק י

פסוק א

את פך השמן. לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן:

וישקהו. בדרש כל נשיקות הם של תיפלות חוץ מג' נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות, נשיקה של גדולה ויצוק על ראשו וישקהו, נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו, נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה, ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל למה שהיתה קרובתו:

הלא כי משחך. מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם:

פסוק ב

בלכתך היום. אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול בנימן והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת הוא בית לחם, ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימן בצלצח:

והנה נטש אביך. פירוש קודם שנמצאו האתונות:

פסוק ג

אלון תבור. כתרגומו מישר תבור:

עולים אל האלהים בית אל. הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישראלים באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקים כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה כמו שאמר וזה שער השמים פי' שער לידע ממנו מה שגוזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם ה' לבית אל:

פסוק ד

שתי לחם. תרגם יונתן תרתין גריצן דלחם פירושו חלות לחם ושלשה ככרות לחם תרגום תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות נראה כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ג' ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידועה הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת:

פסוק ה

גבעת האלהים. תרגם יונתן לגבעת' די בה ארונא דה' והיא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם:

אשר שם נציבי פלשתים. שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים ממונים על ישראל שם וכן גבע בנימן כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם, ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח ה' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יסירם משם ויושיע ישראל מידם:

חבל נביאים. תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון:

מהבמה. כי שם בקרית יערים היה במה:

ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור. כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה:
והמה מתנבאים. תרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל נאמרות ברוח הקדש:

פסוק ו

וצלחה עליך רוח ה'. תעבור ותנוח עליך רוח נבואה:
והתנבית. בא על דרך בעלי הה"א:
ונהפכת לאיש אחר. רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירא ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר:

פסוק ז

כי תבאינה. כתוב ביו"ד כמו תבאינה בהיכל מלך שנקראת האל"ף והיו"ד למשך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האל"ף והכתיב והקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תשובנה ותשובינה:
עשה לך אשר תמצא ידך. כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא:

פסוק ח

שבעת ימים תוחל. פי' מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה כי בחידוש המלוכה שניהם באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דבריו הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאוהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שייחל לו שבעה ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר תתקיים לו המלוכה אם לאו זו היא מצוה ראשונה שצוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכה ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמר והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך:

פסוק יא

מאתמול. בחירק האלף ודגש התי"ו:

פסוק יב
ומי אביהם. תרגם יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירוש מי המלמד אלה הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברוך הוא המלמד אלה הנביאים מלמד גם כן זה, ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביהם וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש:
על כן היתה למשל. פירוש זאת האמירה היתה למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים:

פסוק יג
מהתנבות. בא על דרך בעלי הה"א:
ויבא הבמה. כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמהם בא לבית הבמה:

פסוק יד
ויאמר דוד שאול אליו. אולי מצאו שם בבית הבמה או קצר הכתוב והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם:

פסוק טז
לא הגיד לו. אולי מתוך צניעות שהיתה בו:

פסוק יז
ויצעק שמואל. כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון:
אל ה' המצפה. כמו שפי' בספר יהושע ובספר שופטים הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה:

פסוק יח
כה אמר. מתחילה כששאלתם מלך אמר לכם זה:

פסוק יט
ותאמרו לו. יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אהו"י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת"י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אלהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו:
התיצבו לפני ה'. לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורים ותומים וזהו לפני ה' שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם הארון:

פסוק כא
וילכד שאול. מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול:

פסוק כב
הבא עוד הלום איש. כלומר אם בא עדיין הנה שאול:
אל הכלים. כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום בי"ת השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון, ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא אינני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים:

פסוק כד
הראיתם. בדגש הרי"ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה:
כי אין כמוהו. כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יותר:
יחי המלך. תרגם יונתן יצלח מלכא:

פסוק כה
משפט המלוכה. חק המלוכה על העם כמו שכתוב למעלה:
וינח לפני ה'. בארון הניחו:

פסוק כו
וגם שאול הלך לביתו. להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיין כמשפט מלך:
אשר נגע אלהים בלבם. שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה' בלבהון ויוכיח פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן:

פסוק כז
ולא הביאו לו מנחה. כמו שהוא מנהג שמביאים מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה:

פרק יא

פסוק ב
עין ימין. ענין הסמיכות רוצה לומר עין צד הימין ופי' הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל ה':

פסוק ה
בא אחרי הבקר. כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים:

פסוק ו
ותצלח רוח אלהים. רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם ה' על שאול:
בשמעו. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד:

פסוק ז
ואחר שמואל. לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת:

פסוק ח
בבזק. שם מקום וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ואז ידע בזה מספרם ותרגום כצרור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא, ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכנין באילין בזקי' כד אינון עתירין באילין אמריא:

פסוק ט
בחם השמש. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד:

פסוק יא
באשמורת הבקר. משלש משמרות שמחלקים הלילה השומרים כמו שנאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורה השלישית שהיה אשמורת הבקר:
ויפוצו. הוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה:
שנים יחד. כתרגומו תרין דערקין כחדא:

פסוק יב
שאול ימלוך עלינו. בתמיה וי"ת מא דין דמבסר למימר לא כשר שאול לממלך עלנא:

פסוק יד
ונחדש שם המלוכה. לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדים אותו המקום אף על פי שעתה לא היה שם כי בנוב היה:

פרק יב

פסוק ב

זקנתי ושבתי. השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירננו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ"ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אצלם זה כי מן הפסוקים לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה נביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה ומת ביום שגלה הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שנים של דוד נשארו שלש עשרה לשמואל וארבעים של עלי הרי נ"ג צא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופת הימים וגו' הרי חמשים ושנים:

ובני הנם אתכם. לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני:

פסוק ג

לקחתי. כלומר למלאכתי:

ואת מי עשקתי. בממון:

את מי רצותי. בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסית ורבותינו ז"ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריה' יהיה רצותי מן רצון אף על פי שאינו משרשו:

כופר. להטות הדין:

ואעלים עיני בו. אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירש אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון:

פסוק ה

ויאמר עד. כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר וזהו אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה:

פסוק ו
אשר עשה את משה ואת אהרן. אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן וי"ת די עבד גבורן על ידי משה ואהרן, וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד ה' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים הוא יהיה עד ביני וביניכם:

פסוק ז
ואשפטה אתכם. כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין ה' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות:

פסוק ח
כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו. דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וצעקו אל ה':
ויושיבום במקום הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך ה' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה:

פסוק י
ויאמרו חטאנו. ויאמר כתיב וקרי ויאמרו והכתיב על דרך כלל והקרי על דרך פרט:

פסוק יא
ירובעל. הוא גדעון:
ואת בדן. הוא שמשון וכן תירגם יונתן ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו:
ואת שמואל. ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה', ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמר אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא:

פסוק יג
אשר בחרתם אשר שאלתם. האל"ף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך:
נתן ה' עליכם מלך. פי' להושיעכם:

פסוק יד
אם תראו את ה':

פסוק טו
ובאבותיכם. כמו ובמלככם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורבותינו ז"ל פירשו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם הממרים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון:

פסוק טז
את הדבר הגדול הזה. מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו וכך אמר בבני רצפה בת איה מתחילת קציר עד נתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל משבעה עשר בניסן עד י"ז במרחשון שהוא עת המטר ולפי שהיה מטר בקציר חדוש גדול אצלם פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות ובדברי רבותינו ז"ל יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני ה' היה מה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואף על פי שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל:

פסוק כ
אתם עשיתם את כל הרעה הזאת. לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי ה' וי"ת את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקצת נסחאות אתון עבדתון:

פסוק כא
ולא תסורו כי אחרי התוהו. פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו:

פסוק כב
כי לא יטוש. כי אף על פי שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלומר כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמולכם כחטאתיכם וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול

להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול:

פסוק כג

מחטא לה'. כי אחר שאתם שבים לה' ומתודים על חטאתיכם אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם:

פסוק כד

יראו את ה'. האלף אינה נקראת:

הגדיל עמכם. הגדיל עמכם לעשות טובות או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם:

פסוק כה

תרעו. אם תריעו מעלליכם:

גם אתם גם מלככם. האחד לרבות על חבירו וכן גם צאנכם גם בקרכם ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם:

פרק יג

פסוק א

בן שנה שאול במלכו. פי' אז כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי"ת בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך וכן פירשו רבותינו ז"ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך:

פסוק ב

ויבחר לו שאול. בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסרה מן ריש ספרא עד נפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב' יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן נפש יהונתן עד סופו יהונתן:

פסוק ג

את נציב פלשתים. כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתים:

אשר בגבע. גבע אינו גבעת בנימן כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע:
ושאול תקע. צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יוצא מהגלגל:
ישמעו העברים. כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיצאו למלחמה כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל:

פסוק ד

הכה שאול. כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו:
נבאש. נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש:
אחרי שאול הגלגל. כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה:

פסוק ו

כי נגש העם. נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאום:
ובחוחים. במצדות כמו שת"י ובמצדתא:
ובצריחים. במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח:

פסוק ז

ועברים עברו. מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול:
וחרדו. ענייינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו, ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן:

פסוק ח

וייחל. כן כתיב וקרי ויוחל והכתיב כמו ויחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד:
למועד אשר שמואל. חסר ור"ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת"י לזמנא דאמר ליה שמואל:
ויפץ העם מעליו. פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים:

פסוק ט

הגישו אלי העולה. כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמר שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנאמר ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד:

פסוק י
לברכו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו וכן תירגם יונתן למשאל בשלמיה:

פסוק יא
מה עשית. ידע בדרך נבואה כי העלה העולה:

פסוק יב
לא חליתי. ע"י העולות היתה תפלתם ברוב:
ואתאפק. התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו:

פסוק יג
נסכלת. כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ועתה כי לא האמנת שאבא בזמני כפרת בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי ה' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולות וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית את פי ה' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד:
אל ישראל. כמו על ישראל וכן וימליכוהו אל הגלעד:

פסוק יד
בקש ה' לו איש כלבבו. ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא:

פסוק טו
ויקם שמואל. ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאים עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפץ העם מעליו:

פסוק יז
ויצא המשחית. בני חיל הגבורים אוחזי חרבות ורמחים בידם כי הם המשחיתים:
אל ארץ שועל. ת"י לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שועלים גם כן בארעא דרומא:

פסוק יח
על גי הצבעים. כתרגומו לחילת אפעיא וכן בדברי רבותינו ז"ל ר' מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה ופי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגווני' ובמיני הצבעים:

פסוק יט

וחרש לא ימצא. יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואעפ"י שבימי שמואל נכנעו פלשתים ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מישראל לישראל אעפ"י כן מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישראל אף בימי שמואל כמו שכתוב ובעת משלם והיתה ידם תקיפה עליהם הורידו פלשתים כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו, מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתים לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישראל חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד השש מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יהונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנאמר בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת ונאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואעפ"י כן חסרון גדול היה אצלם כשלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב וחנית יושיע ה' ולה' לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה:

כי אמר. כן כתיב וקרי אמרו והכתיב על דרך כלל והקרי על דרך פרט:

פסוק כ

וירדו כל ישראל פלשתים. פי' ארץ פלשתים וכן תירגם יונתן לארע פלשתאי:

ללטוש. לחדד:

מחרשתו. הוא כלי ברזל שחורשין בו וי"ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשיה דתורא:

אתו. הוא הכלי שחופרין בו וי"ת סיכת פדניה ר"ל יתד השוורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורים יחד לפיכך תרגם פדניה כי פדנא

דתורי הנזכר בגמרא פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו הא' ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכא:

קרדומו. הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות"י כולבי ובבראשית רבה ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה וי"מ כולב צבת כי כן נקרא בלשון ערבי כולא"ב ויש שקוראים התרגום כולכי בכ"ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנוסחאות:

מחרשתו. כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן וי"ת עושפיא וכן תרגם למחרשות לעושפיא ובמשנת מסכת כלים קרדום שנטל עשפו טמא מפני בית בקועו נטל בקועו טמא מפני עשופו נשבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדודים בארץ והוא החרישה ותרגם עושפיא לפי שהוא דומה לצד החד של הקורדום כי לקורדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנה בית בקועו והצד החד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עושפו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במשנת מסכת ביצה אין מבקיעין לא בקרדום ולא במגל ואמרו בגמרא לא בקרדום לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב שבוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעין בו ביום טוב שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב המחט שנקרא קופא:

פסוק כא

הפצירה פים. שתי מילות ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופירוש פים פיות ר"ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז לימ"א ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומר כי בפציר הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היה לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי:

ולשלש קלשון. הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ובאמ' לשלש קלשון כאילו אמר קלשון שלש השיני' וקורין לו בלע"ז פורק"א וי"ת מצלת קצריא די לה תלת שנין וקצרא הוא תרגום כובס ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדים אחר כביסתן:

ולהקרדמים. נכתבה בו ה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם:

ולהציב הדרבן. כולו קמץ לבן נפתלי ולבן אשר הבי"ת בפתח והדלי"ת לשניהם מעמדת בגעיא ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקרא דרבן כמו שאמרו במשנה מלמד שבלע את הדרבן ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד וי"ת ולאנצבא זקת:

פסוק כב

והיה ביום מלחמת. מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה אלה עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומא דקרבא לא משתכח חרבא, ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף בידם לא היה אלא שהמלאך המציאה להם:

פסוק כג

ויצא מצב פלשתים. פי' שרי החיל וכן תירגם יונתן אסטרטיג, וכן תרגם נציב נציבים ופירושו שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ר' יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין א' שליט ביום וא' בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן:

פרק יד

פסוק ב

כשש מאות איש. הלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הושיעם האל:

פסוק ג

אחי אי כבוד. לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהנים ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני ה' היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישראל:

כהן ה' בשלה. על עלי אמר שהיה כהן ה' בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורים והתומים כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים נקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה

קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי:

והעם לא ידע. פי' העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשים היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעת' לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו:

פסוק ד

ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה. כן היה שמם לא נודע אצלינו ענין השמות אלא שי"ת בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רבותינו ז"ל בשרעתא דנהרא ותרגומו בחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי' מקום דרוך:

פסוק ה

מצוק מצפון. מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיו בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי"ת מצוק מסתכיא ותרגום מצפה סכותא:

פסוק ט

דמו עד הגיענו. המתינו וז"ש יהונתן לאות ולסימן אמר כמ"ש וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברי' ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סי' ואות על המעשה ואל יטעה אותך מה שנמצא בדברי חז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופות אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמ"ש רבותינו ז"ל לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר א' לאות וסי' למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושים רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן הקב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמר הזה שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמ"ש רב בדיק במברא ואמר רב הוה אזיל לבי רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי

יומא טבא לגו וכן אמר שמואל הוה בדיק במברא ר' יוחנן בדיק בינוקא פי' שהיה אומר לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמר ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסי' שהוא אינו עושה אותו סי' לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהניחו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסי' כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהניחוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו א"כ רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומר אף על פי שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמים ממנו מלפני הקב"ה ופי' בית אם בנה בית חדש ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אף על פי שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחלה אבל הנחש שעשהו סימן מתחלה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו הג' פעמים על מ"ש יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו משנולד בנימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך וכן והאנשי' ינחשו כל זה הוא לשון סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רבותינו ז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמר ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו קל גברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי הגמרא וסמכי הפסוקים והנה פ' מפורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעון ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך:

פסוק יב

אנשי המצבה. כמו מצב פלשתים שפירשנו וי"ת אנשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה ששומרים המחנה:

פסוק יג

על ידיו ועל רגליו. אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליהם היה דרך הסלע ששמו בוצץ שת"י משרועית' והיה חלקלק לפיכך היה

צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי"מ על ידיו ורגליו על דרך משל כלומר בכל כחו עלה עליהם:

ויפלו לפני יהונתן. היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת אחריו וכן תירגם יונתן ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן:

פסוק יד

כבחצי מענה צמד שדה. הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובכדי מקום שהיה חצי השיעור הזה הכה כעשרים איש וכן תירגם יונתן כבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ"ף כבחצי כ"ף השיעור וכן כ"ף כעשרים איש:

צמד שדה. ר"ל צמד בקר בשדה:

פסוק טו

המצב והמשחית. פירשנום לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית:

ותרגז הארץ. על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים:

ותהי לחרדת אלהים. כתרגומו והות לזיע מן קדם ה' כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדים כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו:

פסוק טז

הצופים לשאול. אשר לשאול:

ההמון. המון מחנה פלשתים:

וילך והלום. מן והלמה סיסרא פי' הלוך והשבר:

פסוק יז

פקדו נא. כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה' על הדבר:

פסוק יח

הגישה ארון האלהים. ר"ל האפוד האורים והתומים שהיו עם ארון האלהים לשאול בהם על יהונתן:

ובני ישראל. עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמר לכהן אסוף ידך כי אין פנאי עתה אלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים, ומה שאמר וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין וכן תירגם יונתן והמונא די במשרית פלשתאי אזל מזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מענין מהומה ומשרשו ויהיה בשקל ששון והראייה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו

וההמון כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי' אסוף ידך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתח האורים והתומים ומלשאול בהם וי"ת אסוף ידך קרב איפודא ואם כפירושו עניינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עד דבר שאול אל הכהן וגו' ועוד מה טעם אסוף ידך היה לו לומר פתח ידך ועוד לא ספר הכתוב ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והצניעהו:

פסוק כ

ויזעק. ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה:

חרב איש ברעהו. מפני מהומת ה' רבה אשר היתה במחנה היו נבהלים ומהוממים והיו הפלשתים מכים איש את רעהו והיו חושבים להכות בישראל:

פסוק כא

והעברים. פי' אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם ולא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נצחו היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת ה' היתה רבה בפלשתים עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן:

פסוק כב

וידבקו גם המה. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו ענין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם:

פסוק כג

והמלחמה עברה את בית און. כתרגומו ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים:

פסוק כד

נגש. נדחק וכן תרגומו אידחיק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה:

ויואל. וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן אתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש:
אשר יאכל לחם עד הערב. שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמי' מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביע':

פסוק כה

וכל הארץ. עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעצי היער עדת דבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה וה"ר ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הצוקר היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי י"ת בחורשא:

פסוק כו

הלך דבש. כלומר הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות"י בריז דובשא ופי' ערוגה ושורה ובבראשית רבה בין שורותים יצהירו שהיו עושין גריריות קטנות:
ואין משיג ידו. אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו:

פסוק כז

ביערת הדבש. הוא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י וקינא דדובשא לפי שהחלה עשויה קנים קנים:
ותראנה. כתיב וקרי ותארנה כלו' פי' היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפו' והכתיב מן ראה והענין אחד:

פסוק כח

ויעף העם. ולא עברו על השבועה אף על פי שהיו עיפים ורעבים:

פסוק ל

כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים. דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר:

פסוק לב

ויעט העם. כלו פתוח לפי ששרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכן תירגם יונתן ואתפני עמא, והכתיב הוא ויעש ופי' לשון אסיפה כמו ותעש הארץ:
ויאכל העם. פי' בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצ' יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמצה היטב ואין זה פירוש

לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזה דבר הלמד מענייננו לא תנחשו ולא תעוננו, ורבותינו ז"ל פי' כי היו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומ"ש איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רבותינו ז"ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד וי"א פסול ומ"ש ששחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכול בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקום בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבותינו ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטים ארצה:

פסוק לג

חוטאים לה'. בהעלם האל"ף מהקריאה כמו קוראים אל ה' והוא יענם:
גלו אלי היום. פי' העת הזאת כלו' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום צעקתי בלילה נגדך כמו עת:

פסוק לד

פצו בעם. לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצים לשחוט שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו:
ושחטתם בזה. פי' בזה המקום על האבן ורבותינו ז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וסמכו מכאן לבדיקת הסכין, ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין:
לאכול אל הדם. כמו על הדם וכן אל ההרים לא אכל על ההרים:

פסוק לה

אותו החל לבנות מזבח לה'. פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחות שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי, ובדרש אותו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר ר' יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומר הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו:

פסוק לו

ונבזה בהן. קל הזי"ן ומשפט להדגש:

ולא נשאר. בצרי כמו בחירק ואחד הוא:
אל האלהים: כתרגומו נשאל במימרא דה':

פסוק לח
פנות העם. כתרגומו רישי עמא ונקראו ראשי העם פנות שהעם לעיר כמו פנה לקיר:

פסוק מ
לעבר אחד. בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר:

פסוק מא
הבה תמים. גורל תמים ואמת וי"ת אייתיניה בקשוט כלומר הבה הגורל באמת:

פסוק מב
הפילו. פי' הפילו הגורל וכן תירגם יונתן רמו עדבין:

פסוק מד
כה יעשה אלהים. ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות:

פסוק מה
כי עם אלהים עשה. כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם ה' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים וי"ת ארי קדם ה' גלי די בשלו עבד יומא דין וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה הישועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג אבל ר"ל רע ומר היה אם לא היינו מוצאים עליו טענה לפדותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל, ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתוב מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א"כ למה לא נענה שאול באורים ותומים, פירש הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרים משוא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלות על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר' אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו רבי יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמר וכי לחם אכל והלא דבש אכל ריש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן:

פסוק מו
ויעל שאול מאחרי פלשתים. כיון שלא ענהו ה' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתים בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענ' עון יש בינינו על השבועה או אחר שהלך הלילה בזה הענין שנתעסקו בו בין כך הלכו פלשתים למקומם:

פסוק מז
לכד המלוכה. התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו:
ירשיע. יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב:

פסוק מח
ויעש חיל. אסף וכן תירגם יונתן וכנש משירין:
ויך את עמלק. מה שצוה לו האל לך והכית את עמלק:

פסוק מט
וישוי. הוא אבינדב הנזכר במלחמה שמתו בה שאול ובניו והוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולדת זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת:

פסוק נא
ונר אבי אבנר בן אביאל. כבר פירשתיו למעלה:

פרק טו

פסוק א
למשחך למלך. בקמץ חטף החית:
ועתה שמע. כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק, ואמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמר וירם מאגג מלכו:

פסוק ב
פקדתי. עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל:
שם לו. מארבים וחילות בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא:

פסוק ג

והחרמתם. כמו ואת כל הנשמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה:

ולא תחמול. לפי שסופם לחמול כמו שאמר ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה:

ועד חמור. כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק:

פסוק ד

וישמע. כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שיהיו נשמעים אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז משמע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזין:

בטלאים. שם מקום אף על פי שבא בה"א הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקע בסכות בשטים ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מניינם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי ז"ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו:

פסוק ה

וירב בנחל. שרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו"ד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם וטקיס משריתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר ענלה הערופה בנחל אמר ומה בשביל

נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך:

פסוק ו

ויאמר שאול אל הקיני. ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם:

פן אוסיפך. שרשו אסף מבנין הפעיל על דרך אובידה עיר ענינו לשון כליון:

ואתה עשית חסד. בעצה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום, ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישראל:

פסוק ז

מחוילה בואך שור. אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ"ף באכה פירשתי שהיא לנכח ידוע המקום:

פסוק ט

והמשנים. תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיני' ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמנים שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי' בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה, ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן:

וכל המלאכה. פירוש המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה:

נמבזה ונמס. בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה:

פסוק יא

נחמתי. מבנין נפעל:

פסוק יב
מציב לו יד. מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא, ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס:
ויסב ויעבר. אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו לארץ ואף על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים:

פסוק טו
למען זבוח. לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח לה' שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים ה' אלהי וכן אמר בחטא הנשיא מכל מצות ה' אלהיו:

פסוק טז
ויאמרו לו דבר. כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול:

פסוק יז
הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך ה' למלך עליהם להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי ה' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא מן שריותך הויתא שיט וגו' וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור וראו שבט יהודה והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתרי' שרי יהודה רגמתם וגו':

פסוק יח
עד כלותם אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ"ם כלותם על הפועל או תהי' על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור:

פסוק יט

ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותסר או ותטה:

פסוק כ

אשר שמעתי בקול ה'. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו ה' הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול ה' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקום שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר ה' אמר עוד אמת אמרתי כי הקימותי את דבר ה' אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני:

ואביא את אגג. כלומר אם לא המיתיו עם האחרים לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת:

פסוק כא

ראשית החרם. פי' ממיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחלה קדם דיחרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח לה' לא לדבר אחר:

פסוק כג

כי חטאת קסם מרי. חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכן תירגם יונתן ארי כחובי גבריא דשאלין בקסמא וגו' כלומר כמו שחטא קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא ייראֿ ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד עבודת אלילים וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו:

וימאסך. הוי"ו כוי"ו וישא אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר ה' מאסך ממלך ר"ל מהיות מלך:

פסוק כד

ואת דבריך. שאמרת לי במצות ה' ות"י ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך:

פסוק כז

ללכת. בסגול באתנחתא:

ויחזק בכנף מעילו. שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו, ובמדרש חולקין בו יש אומרים כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך אחריו וי"א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתן משובחת:

פסוק כח

קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום. ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך, ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך בממלכתו וזהו שאמר קרע ה' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקרע ה' את הממלכה מידיך וגו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו:

פסוק כט

וגם נצח ישראל לא ישקר. אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומר ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם:

כי לא אדם הוא להנחם. כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב"ה אין בו שנוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות ה' היה מאריך לו המלוכה ג"כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות ה' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אף על פי שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן ואם תימר אתוב מחובי וגו' כבעמוד:

פסוק לב

אגג מעדנות. כתרגומו מפנקא כלו' הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי"מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים בשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו:

אכן סר מר המות. הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו:

פסוק לג

וישסף שמואל. כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רבותינו ז"ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

פסוק לד

גבעת שאול. אפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך סמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול:

פסוק לה

וה' נחם. נפעל עומד כי הוא קמוץ:

פרק טז

פסוק א

מלא קרנך שמן. אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי ה' ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתוב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור המשיחה עם היציקה:

לי מלך. ולא אמר לישראל מלך ר"ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי:

פסוק ב

עגלת בקר. מצאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקב"ה הנביא או הצדיק אף על פי כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת ושם גם כן נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי ה' היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין

תחבולות אחר הבטחת האל ית' כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידים וגם פעמים היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתוב ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול. אם היה מושח מלך בחייו והיה לו לבקש תחבולה איך אלך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידך כי בכל מקום היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב וגבעון ולמדו רבותינו ז"ל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלום שהרי הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנאמר לא תנסון את ה' אלהיכם, ויש מפרשים כי הקב"ה אמר לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי בזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג"כ במדרש מה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו עבור לפני העם הזה לפי שאמר לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב"ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך:

פסוק ג

את אשר אומר אליך. ולמה לא אמר לו מתחלה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מה' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו על פי הנבואה:

פסוק ד

ויחרדו. וינועו ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכן תירגם יונתן לשון קבוץ ואתכנשו ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמר שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח לה' באתי:
ויאמר שלום בואך. הגדול שבזקנים אמר ואפשר שישי היה:

פסוק ה

התקדשו. כתרגום איזדמנו וכן ויקדש:

פסוק ו

בבואם. בבית:

ויאמר אך נגד ה' משיחו. פי' אמר בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שצוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה צורה וקומה כשאול וחשב כי הקב"ה בוחר באנשים יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי' נגד ה' משיחו כמו נכח ה' דרככם כלומר ה' יהיה עמו וי"ת תקין קדם ה' משיחיה וכן תרגם נכח ה' אתקין ה':

פסוק ז

אל תבט אל מראהו. בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אף על פי שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו:

גבוה. שם בפלס גדול העצה, ויש מפרשים כי כאשר אמר נגד ה' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מה' שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומה:

פסוק ט

גם בזה לא בחר ה'. לפי שלא אמר לו ה' ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך:

פסוק י

לא בחר ה' באלה. בקמ"ץ הבית והם שנים במקרא בקמץ זה ולא אוכל ללכת באלה:

פסוק יא

עוד שאר הקטן. פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל:

שלחה וקחנו. הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה:

כי לא נסוב. פי' לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו נמשח דוד:

פסוק יב

עם יפה עינים. כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים:

וטוב רואי. שם בשקל צורי חולי וכן לא תשורנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכות כי יפה תואר היה:

קום משחהו. קום ענין זירוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ, ורבותינו ז"ל דרשו, אמר לו הקב"ה: משיחי עומד ואתה קדוש יושב? קום משחהו:

כי זה הוא. זהו שיהיה מלך לא כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך ויש בו דרש זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד:

פסוק יג

בקרב אחיו. לומר שנבחר מכלם:

ותצלח רוח ה' אל דוד. כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם ה' על דוד וכן רוח ה' סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם ה' דהות עם שאול עדת מיניה וזאת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורים ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח ה' רוח הקדש ורוח גבורה:

פסוק יד

ובעתתו. בעתה אותו עד שלא הי' בדעתו:

פסוק טו

מבעתך. דגש התי"ו לחסרון ת"ו למ"ד הפעל:

פסוק טז

עבדיך לפניך. לעשות מה שתצום יאמר אדונינו להם שיבקשו איש מנגן:

יודע מנגן בכנור. יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכן תירגם יונתן גבר דידע לנגנא בכנורא:

פסוק יח

וגבור חיל. שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב:

ואיש מלחמה. יודע בעניני המלחמה והורגל בה:

ונבון דבר. כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבן לחש:

ואיש תאר. פי' תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכן תירגם יונתן וגבר שפיר בריויה:

וה' עמו. כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה:

פסוק כ
חמור לחם ונאד יין. חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכן תירגם יונתן טעון חמרא בלחם וי"מ חומר צבור מן חמורתים חמרים חמרים:

פסוק כא
נושא כלים. נושא כלי זיינו:

פסוק כג
רוח אלהים אל שאול. פי' רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכן תירגם יונתן רוח בישא מן קדם ה':
ורוח לשאול. מן הצוקה שהיה בו מרוח רעה:
וטוב לו. פעל עבר:

פרק יז

פסוק א
באפס דמים. המ"ם דגושה והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים נזכר במלחמת דוד, ובדרש רבי יוחנן אמר בחלק סמקתא ור' שמואל בר נחמן אמר שמשם פסקו דמים לישראל:

פסוק ג
עומדים אל ההר מזה. וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים:

פסוק ד
ויצא איש הבנים. לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבנים ויש בו דרש ועוד נכתבנו ויונתן תירגם ונפק גברא מביניהון:

פסוק ה
וכובע נחשת. מלעיל וכן וקובע ישועה בראשו ותרגום מגבעות קובעין והוא אחד בכ"ף ובקו"ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל גדי מקולס נקרא כן לפי כשהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש:
ושריון קשקשים. ת"י ושריון גלכין בכ"ף ויש נוסחאות כתוב בבי"ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו' ז"ל לובשי שריון קליפה ופי' כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעות כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת:
שקלים נחשת. שקלי נחשת כמו סיגים כסף:

פסוק ו

ומצחת נחשת. ת"י וטרקלין דנחש פי' טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות טס הזהב או כסף על מצחם ואותו נקרא מצחה על דרך האמת:

וכידון נחשת. ת"י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונה אחרת במקצת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון הוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם זה לא נזכר וזה היה לו בין כתיפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו:

פסוק ז

כמנור אורגים. תרגם יונתן כאכסן דגרדאין והוא יתד האורג:

שקלים ברזל. כמו שקלי ברזל וכן סיגים כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחש' והנה אמר שקלים ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכך זכר בה שקלי ברזל:

פסוק ח

הלא אנכי הפלשתי. כלומר אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם:

ואתם עבדים לשאול. כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו' כבעמוד:

פסוק יב

ודוד בן איש אפרתי הזה. אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר ענינו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשת היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת ענינם ושלח להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה:

זקן בא באנשים. באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו ובי"ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה וי"ת בא באנשים מני בבחיריא ורבותינו ז"ל אמרו בא באנשים זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא:

פסוק יג

וילכו. ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול:

והשלישי שמה. הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעה השלישי:

פסוק טז

השכם והערב. בקר וערב כדי להבהילם, ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית:

ויתיצב ארבעים יום. התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם ובדרש ארבעים יום כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה, ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמות' נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה:

פסוק יז

איפת הקליא הזה. בא על דרך בעלי הה"א והאל"ף בשקל נביא נשיא והאלף בו תמורת הה"א למ"ד הפעל וכמוהו ואל תתן עלינו דם נקיא:

ועשרה לחם. ת"י ועסרא טולמין דלחמא הדין פירוש חלות לחם:

והרץ המחנה לאחיך. אמר לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו:

פסוק יח

חריצי החלב. כתרגומו גובנין דחלבא:

לשר האלף. פי' שר האלף שישי נמנה בו:

ואת ערובתם תקח. המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טיביהון תיתי כלומר ענינם תקח ותלמד ותגד לי ודעת רבותינו ז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה אמרו ערובתם דברים המעורבים בינו לבינה כלומר הקדושין והנשואין שביניהם והגט מסלק אותם:

פסוק כ

המעגלה. לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל ויונתן תרגם לכרקומא וכן תרגם אונקלוס ובנית מצור ותבנה כרקומין וכן בדברי רבותינו ז"ל עיר שכבשה כרקו' ובנין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובשלשלאות שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שזגין ושלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבהיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה:

פסוק כא

ותערוך ישראל. עדת ישראל:

פסוק כב

שומר הכלים. שהיה שומר כלי אנשי המחנה בגדיהם ואשר עמהם:

פסוק כג

ממערות פלשתים. כן הוא כתיב וקרי ממערכות והקרי מבואר והכתיב פירושו ממחנות פלשתים מהמישורים שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת"י ממישר גבעתא והנה הכתיב והקרי קרובים וזה וזה יכשר וי"ת על דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתוב ובאיש הבינים רחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערת פלשתים ממאה ערלות שהערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד ננא פי' בן מאה אנשים וכלב אחד שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי והרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשים רבים וי"מ כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרים אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתרצים שתי הסברות כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים:

פסוק כה

הראיתם. בדגש הרי"ש לחזק קריאתה מפני ה"א התמיהה אשר עליה אף על פי שאין מנהג הרי"ש להדגש ברוב:

יעשרנו המלך. משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנה:

יעשה חפשי. חפשי ממשפט המלוכה וי"ת יעבד רברבין בישראל אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר"ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה

יקראו שעניינם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים וז"ל יעשה שישים בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר:

פסוק כח

ויחר אף אליאב. כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שינצל מידו אם ילחם עמו לפי' חרה אפו בו:

את זדונך. ת"י ית בקרנותך הבי"ת כמו פ"א ענינם הפקר וקלות דעת כלומר שאתה מפקיר עצמך לצאת ולעזוב הצאן וכן ת"י פוחזין בקרין והוא כמו פקרין בפ"א, וכן במשנה הבקר לעניים הבקר כמו הפקר בפ"א:

פסוק כט

הלא דבר הוא. כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומר אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אף על פי שאני מדבר:

פסוק ל

אל מול אחר. פירוש אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום:

פסוק לב

אל יפול לב אדם עליו. פי' על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם בעבורו כי אני אלחם עמו:

פסוק לד

ואת הדוב. פי' ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאות מהתרגום ואת הדוב ואף דובא:

פסוק לה

והחזקתי בזקנו. ת"י ואחדית בלועיה ר"ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון:

והכתיו והמיתיו. ביו"ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל:

פסוק לו

גם את הארי גם הדוב. כל אחד לרבות על חבירו וכן גם צאנכם גם בקרכם, ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלשה רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיצד ארי ושני גורותיו והדוב וגורו:

פסוק לח

ונתן קובע נחושת על ראשו. בקו"ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ"ף והיא שגגת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקו"ף וכן הוא המסרה עליו לית כותיה בקו"ף ואמר צנה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאים ושאר קריאת כובע בכ"ף כלם בר אילין תרין בקו"ף:

פסוק לט

ויואל ללכת. ת"י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי המלחמה כאלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וי"ת כי לא נסיתי ארי לית בהון נסא כלומר לא יכירו הנס שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמה ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו:

ללכת באלה. בקמץ הבית והם שנים במסרה בקמץ הבית זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר ה' באלה:

פסוק מ

חמשה חלוקי אבנים. אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע וכן ת"י שעיעי אבניא, ובדרש למה חמשה אחד לשמו של הקב"ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשת האבות אמר הקב"ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף וגידף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהנים שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא הכתוב למעלה, ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה וזכרם של שלשה איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב:

ובילקוט. כלי שמשים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט וי"ת ובתרמיליה והוא כלי עור או בגד שנושאין בו הולכי דרכים מזונות הדרך וקורין לו בערבי תעלאק"ה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש' אבני קלע אפשר שלקט יותר אבנים ששם בכלי האחר והחמש' שבחר שם בכלי האחר:

פסוק מב

ואדמני עם יפה מראה. כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב

בלבו כי לא יתכן שיהיה איש מלחמה כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמה לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב:

פסוק מד

לכה אלי. לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחשת אשר עליו וזהו שאמר הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמר לו שיבא אליו, ובדרש ואבא אליך אין כתיב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו:

ולבהמת השדה. כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואמרו אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף, ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכול בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי בידי וגו' עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון:

פסוק מח

והיה כי קם הפלשתי. עניין זירוז כמו קום עבור קום התהלך הנה אומר לו מתחילה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה כבד בכלים שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד:

פסוק מט

אל מצחו. כמו על מצחו, כמו וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל, יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין, ואומרים כי כאשר אמר ואתנה את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת ה' והכתוב או' שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו נטבעה במצחו וזה אחד מן הדברי' שהשליט הקב"ה את הרך בקשה או אפשר שהיה מקום מועט מגולה במקומו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל:

ויפול על פניו. כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה, ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמר טמנם בעפר יחד

וגו', ד"א שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי פגריכם על פגרי גילוליכם:

פסוק נ

בקלע ובאבן. כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע:

פסוק נא

ויעמד אל הפלשתי. כמו על הפלשתי וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל:
וימותתהו. וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבני' כמו שאמר וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו:

פסוק נד

ויביאהו ירושלים. אחר שהביאהו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואחר כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנשים והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלים ואדוני אבי ז"ל כתב כי נוב עיר הכהני' כנה ירושלים כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש:
שם באהלו. כלי הפלשתי שם באהלו כלומר הביאם דוד לביתו בית לחם כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א"כ באהלו ר"ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה בשמלה והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ומודה לאל ית' ומישר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו:

פסוק נה

בן מי זה הנער. פירש אדוני אבי ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלומר תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שנבטח על גבורת הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשים והדרש כי גם על אביו היה יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה טכסיסי מלכות בו דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתוב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהי' מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהי' אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמר לו דואג עד שאתה שואל

עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מ"ט דטעמיה כתיב ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמר היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימ' וכתיב ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל:

פסוק נח

בן עבדך ישי בית הלחמי. פי' בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה:

פרק יח

פסוק א

ונפש יהונתן. המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב' לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן:

פסוק ד

ויתפשט יהונתן את המעיל. פי' מן המעיל כמו הם יצאו את העיר כי אין בנין התפעל יוצא ואמר בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו:

פסוק ה

וגם בעיני עבדי שאול. הרבוי הזה ר"ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם:

פסוק ו

ויהי בבואם. בבי"ת וכן בשוב ופי' בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות הפלשתי:
לשור. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והם שני בנינים והענין אחד:
והמחלות. פי' והמחולות בידם וי"ת לשבח' בחנגיא:
ובשלשים. כלי נגון שיש לו שלשה יתרים וי"ת ובצלצלן:

פסוק ז

ותענינה. כמו ותען להם מרים:
הכה שאול באלפיו. האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבו' או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתים מכה גדולה כאלו עמו רבבות:

פסוק ח
ועוד לו אך המלוכה. ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריהם אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומכען לא אשתארת ליה עוד אלהין מלכותא:

פסוק ט
ויהי שאול עוין את דוד. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ושניהם אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין:

פסוק י
ותצלח. ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת:
ויתנבא. כתרגומו אישתטתי כלומר היה מדבר דברי שטות:

פסוק יא
בדוד ובקיר. שיעברנו החנית וינעץ בקיר ותרגומו ואברזיניה בכותלא מן ברזא בדברי רבותינו ז"ל דאישתקיל ברזא כל דלהדי ברזא שפירושו נקב החנית:

פסוק יב
וירא שאול. ביו"ד איית"ן לבדו ויו"ד השרש נפלה מן המכתב:

פסוק יג
מעמו. שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שיהי' יוצא ובא לפני העם:

פסוק יד
לכל דרכיו. כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב:
משכיל. כתרגומו מצליח:

פסוק יח
ומי חיי. מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובי' ויקרי' אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבור' מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר:
משפחת אבי בישראל. פי' ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שני' וי"ת ברם זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישראל:

פסוק יט
בעת תת. כתרגומו בעידן די מטא למיתן ית מירב לדוד כלומר כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתנני' לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה:

פסוק כא
בשתים תתחתן בי. כתרגומו בחדא מן תרתי וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אף על פי שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונרא' כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד:

פסוק כב
בלט. כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל:

פסוק כג
הנקלה. בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך:
רש ונקלה. תרגומו מסכן והדיוט, רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים:
ונקלה. שאיני כדאי לקחת בת המלך:

פסוק כו
וישר הדבר. ביו"ד איית"ן לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב:
ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלו' לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתי':

פסוק כז
וימלאום למלך. קל הלמ"ד וענין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שמשלח אותו אדם ביד אחר ופירוש וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו:

פסוק כח
ומיכל בת שאול אהבתהו. לפיכך הוסיף לירא מפניו לשני דברים האחד שראה כי ה' עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו:

פסוק כט
לרא. נעלמה היו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ"ד בצרי:

פסוק ל

מדי צאתם. בכל זמן צאתם וכן מדי עלות' בית ה' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם:

שכל דוד. הצליח:

וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעים שמעו, ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתיב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעים כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורים במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה:

פרק יט

פסוק ג

ליד אבי. למקום אבי כלומר למקום שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ות"י ואקום לות אבא ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו, ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי:

פסוק ה

וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא:

פסוק י

בדוד ובקיר. פירשתיו:

ויפטר. נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר:

ויך את החנית בקיר. תקעו בקיר:

נס וימלט. פי' נס באותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה:

פסוק יא

לשמרו ולהמיתו. לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו:

פסוק יב

בעד החלון. כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרים כשהורידתהו מן החלון, ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון:

פסוק יג

את התרפים. תרגומו צלמניא והם עשויים בדמות גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי' כביר עזים כר עשוי משער העזים וי"ת נודא דעזיא וכן אמר במדרש ונתנה נוד יין תחת דוד על המטה ר"ל נוד מעור העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקום ראשו, וענין התרפים יש מפרשים כי הם עבודת גילולים כמו התרפים אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד עבודת גילולים היה כמו שאמר לה למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שהיה בבית דוד עבודת גילולים ויש אומרים שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי אינו בתכונה הזאת והחכם ראב"ע זכרו לברכה כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד:

פסוק טז

אל המטה. כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל:

פסוק יח

וישבו בניות. נכתב הוי"ו קודם היו"ד ובקרי היו"ד קודם הוי"ו והכתיב והקרי שוים בענין תהיה היו"ד קודם הוי"ו או הוי"ו קודם היו"ד אחד הוא והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה מניות ברמה כלומר אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל וכן תירגם יונתן בית אולפנא ורבו' ז"ל אמרו מה עניין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה:

פסוק כ
וירא. הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול:
להקת. כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים:
נבאים. תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותשבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם:
עמד נצב עליהם. עומד שהיה עומד על רגליו:
נצב. מלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורות' מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליה' וכן תירגם יונתן קאים מליף עלויהון:

פסוק כב
בשכו. שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוה בקרקר בסכות:

פסוק כג
וילך שם. ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות:

פסוק כד
ויפשט גם הוא בגדיו. מלמד שהנביאים האחרים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות וענין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו הנפשיות וישאר בכח השכל לבדו:
ויפול ערום. תרגם ונפל ברשן ולא מצאתי לו חבר ויש נוסחאות כתיב ביישן:
על כן יאמרו הגם שאול בנביאים. כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו:

פרק כ

פסוק א
ויברח דוד. בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו:

פסוק ב
ויאמר לו חלילה. יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רדפו ומבקש את נפשו אלא היה חושב יהונ' שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמר חי ה' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע' ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה שהלך אחריו עד ניות ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד

שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעתים כמו שאמר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמר ממנו בהיות עליו רוח הרע' ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההוא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונתן כמו שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבי' אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות, ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה ניות והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו אלי ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא צעד הרגלי' וכת"י ארי כפסעא חדא בינא ובין מותא, ובדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו נצלתי כמו שנאמר ויפטר דוד מפני שאול:

פסוק ה

הנה חדש מחר. יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגי לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב:

עד הערב השלישית. פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת וכת"י עד עידן רמשא דיומא תליתאה:

פסוק ז

זבח הימים. היה מנהגם לעשות זבחי שלמים בני המשפחה יום בשנה וכן נאמר באלקנה לזבוח את זבח הימים:

פסוק ח

ועשית חסד על עבדך. כמו עם עבדך וכת"י וכן ויבואו האנשים על הנשים נחה ארם על אפרים:

פסוק ט

חלילה לך. פי' חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך:

פסוק י

מי יגיד לי. פי' אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו נגיד חסר תבונות וגו' ופי' מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי"ת או דילמא ופי' קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות:

פסוק יב

ה' אלהי ישראל. שבועה:

כעת מחר השלישית. מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר כעת הזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי"ת בעידנא הדין מחר או ביומא תליתאה:

ולא אז אשלח אליך. בתמיהה:

פסוק יג

כי ייטב אל אבי. אם ייטב וישר בעיניו להביא את הרע אליך וגליתי את אזנך:

ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי. בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו:

פסוק יד

ולא אם עודני חי. לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אינני ירא שלא תעשה חסד ה' עמדי:

ולא אמות. כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי, ומה שאמר חסד ה' כי בברית ה' באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית ה' הבאת את עבדך וזהו ברית ה' שאמרו בכרתם ברית ה' עד ביני וביניך, אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם:

פסוק טו

ולא בהכרית. כלומר אפילו בהכרית ה' את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אף על פי שמשפחת אבי מכלל אויבי דוד:

פסוק טז

ויכרות יהונתן עם בית דוד. אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהי' בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו, ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש ה' מיד אויבי דוד אם ישקר בברית:

מיד אויבי דוד. כנוי הוא כי מיד דוד ר"ל שאם יפר הברית ה' יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו:

פסוק יח

ונפקדת. ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב:
יפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות"י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך:

פסוק יט

ושלשת תרד מאוד. תהיה נסתר ג' ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישית ותרד מאד בעמק במקום הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה וי"ת ובתלתות יומיא תתבעי לחדא כלומר ביום החדש ומחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים סמוכים, ומה שתרגם תרד תתבעי ר"ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו טענ' לדבר עליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה' וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד:
האבן האזל. ת"י אבן אתא אולי היתה אות וסימן עוברי דרכים:

פסוק כ

שלשת החצים. בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה:
צדה אורה. הה"א רפה ומשפט' במפיק וכמוהו רבי' ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהי' לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים:

פסוק כא

קחנו. קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז"ל פירש קח זה הסימן ובא:
ואין דבר חי ה'. ואין דבר רע וכן ת"י ולית מידעם כי נשבע לו חי ה' להבטיחו שלא יצוה לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה:

פסוק כב
כי שלחך ה'. כתרגומו ארי שיזבינך ה' כלומר תלך לך כי ה' שלחך ונמלטת מחרב אבי׳:

פסוק כג
עד עולם. לקיים הברית עד עולם:

פסוק כד
וישב המלך על הלחם. כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין:

פסוק כה
וישב המלך על מושבו. תרגומו ואסחר מלכא על שוייה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטו' וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו, והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב:

פסוק כו
כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופירוש בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי' בחולין או שמא היו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמים ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא לשלחן המלך וי"ת ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמנינהי פי' מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הניח בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום:

פסוק כז
ממחרת החדש השני. רצה לומר ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא:

פסוק כח
נשאל נשאל. מקור שלם מבנין נפעל:
מעמדי. כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה העניין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך:

פסוק כט

זבח משפחה לנו. כבר פירשתיו:

והוא צוה לי אחי. פי' אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו, ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב:

אמלטה נא. אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי:

פסוק ל

בן נעות המרדות. בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות אמר על אמו שרשו עוה תאמר הנפעל ונעות לזכר נעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא וי"ת בר סרבנותא דמרדות' קשיא פירש נעות שם:

לבן ישי. הלמד כמו הרגו לאבנר או היא במקום בי"ת כלומר לפניכם לחרב:

לבשתך ולבשת ערות אמך. עתה יאמרו השומעים שאתה אוהב אדם שאני שונא כי אינך בני ויהיה זה בשתך ובוש' ערות אמך שיאמרו שזנתה:

פסוק לג

כי כלה. כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד:

פסוק לד

מעם השלחן. כמו מעם ברכיו:

ביום החדש השני. תרגומו ביום עבור ירחא תנינא:

כי נעצב. נפעל עבר כי הוא פתוח:

כי הכלימו אביו. כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה:

פסוק לה

למועד דוד. כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו:

פסוק לו

להעבירו. ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן

וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים:

פסוק לח

וילקט נער יהונתן את החצי. החצי כתיב וקרי החצים הכתיב הוא לשון יחיד כי נראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה:

פסוק מ

את כליו. קשתו וחציו:

פסוק מא

קם מאצל הנגב. כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסט' אבן אתא דלקביל דרומ' כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים:

עד דוד הגדיל. לבכות יותר מיהונתן:

פסוק מב

אשר נשבענו. וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל מבנין פועל הדגש:

פרק כא

פסוק ב

נבה. אל נוב והה"א נוספת לפיכך הטעם מלעיל:

ויחרד. הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה הענין בואו לבדו וכן תרגם יונתן ואיתבעית:

פסוק ג

יודעתי. כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי' הודעתי אותם שילכו לפני ואמצא אותם במקום פלוני, ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלומר מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית עולימיא שלחי' קדמי לאתר כסי וטמיר:

פסוק ה

לחם קדש. פירש אדוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה:

אם נשמרו הנערים. דרך כבוד אם נשמרת ר"ל וכמוהו וירדו כל עבדיך אלה אלי:

פסוק ו

כי אם אשה עצורה לנו. אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמנו:

ויהיו כלי הנערים. כלומר בגדיהם קדש:

והוא דרך חול. כלומר אף על פי שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אף על פי כן טהרנו עצמנו כדרך בני אדם שדעתם לצאת לדרך:

ואף כי היום יקדש בכלי. פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי:

פסוק ז

ויתן לו הכהן קדש. לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרי' מלפני ה' ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל, ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפנים נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמר המוסרים מלפני ה' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכים ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהוא קדוש בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבים ומסוכנים ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמ' רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים:

לשום לחם חום. חום תואר בפלס מעוז לתם דרך ה' ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמר לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם, ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום צעקתי בלילה נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם אלו החדשים, ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס

והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת, ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמר לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר איך היה בא בשבת ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש וא"ת לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו, ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שמצא דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהנים והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועים היו מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלים היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירשו חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן נראה כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרים כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה אפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אחר הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן

שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה ששגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג' נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו:

פסוק ח

נעצר לפני ה'. נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר, ורז"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה, ופי' אביר הרועים שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש:

דואג האדומי. גר בארץ אדום לפיכך קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגיתי מיוחסי' על שם מקומם שהיו גרים בהם:

אביר הרועים. אביר הוא אחד במוכר' ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפי' נשתנה בסמיכות ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם:

פסוק ט

ואין. בחירק כמו ואין בצרי והוא דרך שאלה כלומר אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי ניר ונר בין ובין ריש ורש חין וחן וי"ת ואילו אית הכא:

תחת ידך. ברשותך וכמוהו רבים:

כלי. כתרגומו מני:

נחוץ. ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכן תירגם יונתן בבהילו:

פסוק י

לוטה בשמלה. מן וילט פניו פני הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא:

אחרי האפוד. שהיתה תלויה אחרי המקום שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי ה' כמו שאמר שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד וכתי' ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון וי"ת בתר דשאיל ליה באפוד' כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו בה' וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החלותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעיני פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך:

אם אותה תקח לך קח. אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחר' זולתה:
בזה. פי' בזה המקום:
אין כמוה. והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחר' לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש לקחתה ולהחזירה כאשר ירצה:

פסוק יא

מפני שאול. והלא תמול ברח אלא ר"ל כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול וזהו מפני שאול:
ויבא אל אכיש. ובספר תהלים קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברהם ובימי יצחק:

פסוק יג

וירא. ביו"ד איתי"ן לבד ויו"ד השרש נגרעה מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורם וכמה מהם:

פסוק יד

וישנו את טעמו. שינה את דברו ודעתו בעיניהם כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראות עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשוהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וברוך טעמך ות"י ושני ית מדעי' וי"ו וישנו כנוי קודם זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם:
ויתהלל בידם. עשה מעשה סכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים עליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה:
ויתו על דלתות השער. שהיה כותב בדלתות השער או משרט שריטות כי השריטה גם כן נקראה תו וכן תירגם יונתן ומסרט על דשי תרעא:
ויורד רירו אל זקנו. הוא ריר הרוק היוצא מהפה:

פסוק טז

חסר משוגעים אני. בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי, ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם בי שחסר משוגעים אני:

פרק כב

פסוק ב

כל איש מצוק. מענין צוקה והוא תואר או שם:

וכל איש אשר לו נושא. האל"ף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד:

וכל איש מר נפש. שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות, והיה יוצא מביתו להתרוח ולשכח צרותיו וכן תירגם יונתן כל גבר מעיק רוח:

פסוק ג

יצא נא אבי ואמי אתכם. יצא ממער' עדולם וישב אתכם אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראים שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד:

פסוק ד

וינחם. מענין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשרינון:

במצודה. תרגומו מטמר במצודיא:

פסוק ה

ובאת לך ארץ יהודה. על פי ה' אמר לו כי שם יהיה נשמר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי ה' הלך שם גם כן:

יער חרת. חרת היה שם המקום וכן תירגם יונתן חורשא דחרת, ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרת הזו ובזכות דוד הרטיבו הקב"ה פירוש חרת כמו חרותא בידי שמים שפי' יבשה:

פסוק ו

כי נודע דוד. כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמר בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכות וזהו שאמר כי הקים בני את עבדי

עלי לאורב, ואמר לכלכם ישים שרי אלפים כלומר בחיל שהוא מקבץ עלי או בהיותו מלך כאשר הוא חושב:

האשל. כמו העץ וכן ויטע אשל:

ברמה. מקום היה בגבע' שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבע' היה, ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכות בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו:

פסוק ז

בני ימיני. כלומר עליכם היה לחוש עלי כי אתם משבטי וממשפחתי:

פסוק ח

קשרתם. מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה:

בכרת בני. בכרת ברית:

בן ישי. לא זכר שמו דרך בזיון:

פסוק ט

נצב על עבדי שאול. כלומר בראשם היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבים עליו היה ושמוש זה בדבר והפכו כי נצבים עליו ר"ל נצבים לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוה אותם, ונצב על עבדי שאול ר"ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונ' עליהם וכן תירגם יונתן והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרים:

פסוק יב

בן אחיטוב. לא זכר שמו דרך בזיון:

פסוק יג

ושאול לו באלהים. להגיד לו דרכו והוא בורח מפני, ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך צבור בו:

פסוק יד

וסר אל משמעתך. אל עבודתך כלומר שהי' נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם:

פסוק טו

היום החלותי לשאול לו באלהים. י"מ בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הוא בורח כי כמה פעמים שאלתי לו שהי' הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באלהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי

עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה נאמן ביתך:

בכל בית אבי. ולא כל בית אבי:

אל ישם המלך. דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו:

פסוק יז

ולא אבו. דרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני ה' כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתוב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים:

פסוק יח

לדויג. כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראים אותו דואג ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפשת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו:

נושא אפוד בד. כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ נראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמונים וחמשה אבל השמונים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי ה' היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון:

פסוק יט

מאיש ועד אשה. דרשו בו בדבר עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו' יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמי' לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחקת את הקרובים מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכ' משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדוא הנבי' דכתיב ויהי הם יושבים על השלח' וגו' ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד

שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו:

פסוק כג

כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך. שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי:

כי משמרת אתה עמדי. אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך:

פרק כג

פסוק א

שוסים. בוזזים כמו זה חלק שוסינו:

פסוק ב

וישאל דוד בה'. בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמר ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו:

פסוק ג

ביהודה יראים. הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול ונשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול וכשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמים הלכו עמו:

פסוק ה

וינהג את מקניהם. איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם:

פסוק ו

אפוד ירד בידו. פירשו אותו כמו הוריד וכן תירגם יונתן אחית ואני מפרשו בודד כמשפטו ואמר ירד כלומר ירד האפוד בדרך מקרה ביד ואע"פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת ה' והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד:

פסוק ז
נכר. פי' סגר ומסר אמר מאחר שהוא בעיר דלתי' ובריח לא ימלט מידי כי משאהי' סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא והוא לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד:

פסוק ח
וישמע. כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי' מכריזין:

פסוק ט
מחריש הרעה. ענייננו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה:

פסוק יב
היסגרני. פי' מוסרים מכאן למדו רז"ל שאין שואלין באורים ותומים שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגירוני הירד ויאמר ה' ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו ה' על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמוד שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל:
בעלי קעילה. אדוני העיר וגדוליה וי"ת יתבי קעילה:

פסוק יג
באשר יתהלכו. הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם וי"ת באתר דכשר להלכא:

פסוק יד
במצדות. בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף:

פסוק טו
וירא דוד. כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדבר זיף כי שמע כי הזיפי' אמרו לו כי הוא מסתתר שם והי' בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יונתן ודוד יושב עדין בחורשה וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדבר מעון והוא סמוך למדבר זיף כמו שכתובים שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף:

בחרשה. פירוש ביער תרגום יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או בחורשה שם מקום:

פסוק טז

באלהים. חזק ידו שלא ייירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכן תירגם יונתן ותקיף ית ידיה במימרא דה':

פסוק יז

אהיה לך למשנה. אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך:

ידע כן. שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך:

פסוק יח

לפני ה'. אורים ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירו' שהאל יתברך יהיה עד בין שניהם:

לביתו. ת"י לאורחיה:

פסוק יט

ויעלו זיפים. וכבר עלו הזיפים ואמרו לשאול וזהו שאמר וירא דוד כמו שאמרנו למעלה:

פסוק כב

הכינו עוד. חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון:

כי אמר אלי. בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מראה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם וי"מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר"ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכן תירגם יונתן ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא:

פסוק כג

אל נכון. דבר נכון וברור:

בכל אלפי יהודה. לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר אלפי ר"ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו:

פסוק כד

וילכו זיפה לפני שאול. אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך שם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו:

פסוק כה

וירד הסלע. נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה נאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו ומ"ש עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להשתגב בו מפני שאול:

פסוק כו

מצד ההר מזה. זהו הסלע:

נחפז ללכת. היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אעפ"י שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בסבת נורא עלילות, ובדרש נחפז ללכת ז"ש דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך ה' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומנין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' א"ר יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יועץ הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח משמים ויושיעני:

עוטרים. כמו סובבים כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו:

פסוק כח

מרדוף אחרי דוד. בחירק המ"ם שלא כמנהג:

סלע המחלקות. לפי שנחלקו בו אלה מאלה ות"י כיף פלגותא אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה, דבר אחר מהו סלע

המחלקות שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה:

פרק כד

פסוק ג

על פני צורי היעלים. כי היעלים בצורים ובסלעים שוכנים כמו שנאמר גם כן יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר וי"ת על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא:

פסוק ד

להסך את רגליו. להשתין מים וי"ת למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים הגדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יציקה מענין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז"ל אמר ר' אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם:

בירכתי המערה. נחבאו שם מפני שאול:

פסוק ה

אשר אמר ה'. אמר לו ע"י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושיצלח למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב איביך וקרי אויביך:

כאשר יטב בעיניך . ביו"ד איתי"ן לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב:

ויכרת את כנף המעיל. דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו בעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה:

פסוק ו

ויך לב דוד אותו. חשש בלבו שמא יחשוב ה' לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אעפ"י כן יש לו לירוא ממנו וי"ת וחש דוד בליביה:

פסוק ז
חלילה לי. הם חשבו כי להרגו הלך אליו ובראותם כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח ה' הוא:

פסוק ח
וישסע. סלק אותם מעליו בדברים טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ובאמרו בדברים בפתח הבי"ת מורה על הידיעה ר"ל אותן דברים שזכר כי משיח ה' הוא וכיוצא בדברים אלו וי"ת וישסע ופייס:
בדרך. באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך:

פסוק ט
מן המערה. כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד:

פסוק יא
ואמר להרגך. מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הרי"ש מעמדת בגעיא והגימל בשוא ופתח ולבן נפתלי הרי"ש חטופה ופי' ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת"י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך, ורז"ל פי' ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך:
ותחס עליך. נפשי או עיני ורז"ל פי' צניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו:

פסוק יב
ואבי. כתרגומו רבוני:
ראה. ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך:
צודה. אורב כתרגום כמין וכן ואשר לא צדה:

פסוק יד
משל הקדמוני. משל מאדם הקדמוני כי הוא סמוך רוצה לומר המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות"י כמה דאמרין מתלא דמלקדמין:
מרשעים יצא רשע. מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעים בלבם כן יעשה מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן אני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורז"ל פירשו משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב"ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי

היה זה למות אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב כך ונקמני ה' ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך:

פסוק טו

אחרי כלב מת. כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפילו מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא השחור ממין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוצאו בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש:

פסוק יט

ואת הגדת. כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא:

פסוק כ

ושלחו בדרך טובה. כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה:

פסוק כא

ידעתי כי מלוך תמלוך. כי אני רואה אתה נצול מידי בכל עת ולא תמצאך ידי ואפשר גם כן ששמע שמשחו שמואל למלך וכי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי, ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך:

פסוק כב

ואם תשמיד את שמי מבית אבי. זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבנים הם שמות האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו' וכן לא יכרת שמו מלפני:

פרק כה

פסוק א

וימת שמואל. ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמואל שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשים ומקצת החמישי הם שישב דוד בשדה פלשתים

כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החוילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו רז"ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשים שהיה הארון בשדה פלשתים אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אנחנו מוצאי' נ"ב כמו שפירש' בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו שבעה חדשים ממיתתו של שמואל הרמתי עד מיתתו של שאול והוא תחלת מלכות דוד:

בביתו ברמה. בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד נפרש מיתת שמואל בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש:

פסוק ב

ואיש במעון. שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב:

ומעשהו בכרמל. מקום שהוא עבוד בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו שנאמר והיה המדבר לכרמל ופי' מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתוב וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב:

ולו צאן. צאן שם כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לענין גזוז כמו וגז צאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד:

פסוק ג

ושם האיש נבל. מה שספר הנה שם האיש וענינו שאמר והאיש קשה ורע מעללים ושם האשה וענינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשתה בשכל ובחכמה:

טובת שכל. כתרגומו חכימת מדע וי"מ שכל ענין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז"ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו בני אדם נבל:

והוא כלבי. היו"ד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכן תירגם יונתן והוא מדבית כלב והכתיב הוא בוי"ו כלבו ואפשר לפרש הכ"ף לשמוש כפי הכתיב ר"ל כן היה מראה

מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתי כן היה ובזה הדרך אמר הכתוב על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעות מעשיו יחסו לכלב:

פסוק ו

כה לחי. כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך וכן תירגם יונתן כדין לחייך וי"מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלום לעשיר ויהיה וי"ו ואתה שלום לזה הפירוש כוי"ו וישא אברהם את עיניו:

פסוק ז

לא הכלמנום. הה"א בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכים ממנו דבר לא השיבונו' ריק' וי"ת לא אנזיקונון:

ולא נפקד להם. ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמד כלמ"ד חדל לספור:

כל ימי היותם בכרמל. פי' עמנו:

פסוק ח

כי על יום טוב בנו. חסר אל"ף מהמכתב ונשארה במבטא ופי' כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שראינו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורנו כי יום טוב אתה עושה לגוזזים אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשתה:

פסוק ט

וינוחו. ת"י ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד:

פסוק י

המתפרצים. לברוח ולמרוד איש מפני אדניו:

פסוק יא

ואת מימי. כלומר כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר:

ואת טבחתי. תבשילי ומאכלי וכן תירגם יונתן ית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ואופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כלומ' מתוקנות ומבושלות:

פסוק יג

ויחגור גם דוד חרבו. אע"פ שהיה די באנשים אשר עמו אע"פ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז"ל למדו מזה שדיני נפשות אין מתחילין מן הגדול ובדין נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו נבל וקראו עבד והוא נסכם עמהם באחרונה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו:

פסוק יד

לברך את אדונינו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה:
ויעט בהם. גער בהם והוא מענין עיט ומשרשו כי היו"ד קמוצה כלומר הבריחם בדבריו הרעים וכן במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי"ת וקץ בהון:

פסוק טז

והוא בן בליעל מדבר אליו. אדונינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם חילו:

פסוק יח

וחמש צאן עשוות. כן כתיב בשני ווי"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות ופירוש מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו וי"ת עשויות תחברא ולא ידעתי מה הוא ובנוסחא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק ובצים פשטיצ"ו בלע"ז והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחים ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קורהו תכברא:
צמוקים. ענבים יבשים ופי' מאה אשכולות וכן תירגם יונתן ומאה אתכלין דענבין יבשין:
דבלים. הדבלה הוא ככר תאנים יבשו' דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר לחם ופי' מאתים מאתים ככרי' מאלה הככרים או פירוש מאתים ליטרא וכן ת"י ומאתן מנן דבילתא והמנא הוא ליטרא:

פסוק כ
בסתר ההר. יורדת בצד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבאים ויורדים מצד האחד ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגע' בהם וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד וי"ת בסתר ההר בסטר טורא:

פסוק כא
לשקר. לחנם:
וישב לי רעה. במה שחירף אותי בדבריו:

פסוק כב
לאויבי דוד. כנוי הוא לדוד:
משתין בקיר. כמו שפירשו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר וי"ת ידע מדע ר"ל משית בקירות לבו כלומר בן דעת:

פסוק כג
לאפי דוד. כמו לפני דוד:

פסוק כד
בי אני. כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי לפניך כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך:

פסוק כו
אשר מנעך. דבק עם חי ה':
והושע ידך לך. השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך לעצמך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדין לא יצא טבעך בעולם ועדין שאול קיים:
יהיו כנבל. שאין בו כח להרע לך:

פסוק כז
הברכה. כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי:
אשר הביא שפחתך. ואמר שפחתך בלי זכר הנער לפי שהיא עיקר ההבאה:
ונתנה לנערים. דרך כבוד:

פסוק כח
בית נאמן. כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רז"ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישראל כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל:
כי מלחמות ה'. תרגומו ארי קרבי עמא דה':

לא תמצא בך. עתיד במקום עבר כמו לא נמצא ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת:

פסוק כט

ויקם אדם. שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומר כי אין לו תקומה לפניך:
והיתה נפש אדני. שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית האל יתעלה ויתברך הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירוש מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירוש נפש אדני צרורה בצרור החיים לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם ה' אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעה וכן בדברי רז"ל ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמ' בצרור החיים את ה' אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמר יקלענה בתוך כף הקלע:

פסוק לא

ולא תהיה זאת לך לפוקה. זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל:
לפוקה. כמו ופיק ברכי' על ענין מכשול ותרגומו ליצפא:
ולמכשול לב. כי העון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעבירו ואמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה על שפיכות דמים ולמכשול על אשת איש:
ולהושיע אדוני לו. לעצמו שלא ישפוך דם נקי:
וזכרת את אמתך. כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טובה עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם:

פסוק לב

לאביגל. כתיב כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות, ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתוב בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל:
אשר שלחך. שנתן בלבך לצאת לקראתי:

פסוק לג

טעמך. עצתך ודברך הטוב וכן תירגם יונתן ובריך מדעיך:
כליתני. מנעת אותי כמו לא יכלה ממך:

פסוק לד

מהרע אותך. כמו לך:

ותבאתי. כן כתיב והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים:

פסוק לז

בצאת היין. בבי"ת ופי' בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמרא מנבל וכן תרגם הסירי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך:

וימת לבו. שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד:

פסוק לח

כעשרת הימים. הכ"ף כ"ף האמיתות ר"ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר"ל למשלש חדשים עשרת הימים חלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו האל ומת ואלו היסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו, ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומר כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק:

פסוק לט

חרפתי. שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו:

פסוק מג

גם שתיהן. האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו' ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד וא"ת כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז"ל אמרו כי קדושי פלטי במיכל

בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלך מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט, והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל כי ראינו ששנא שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אע"פ שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש, וא"ת אם כן אסור היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אף ע"פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא כדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עוד שנאמר כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן ועל ידי שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסרה על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה:

פרק כו

פסוק ב

בחורי ישראל. מן הקלים לפיכך נשתנתה תנועת הבי"ת לשו"א אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי"ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה:

פסוק ד

אל נכון. באמת ובברור וכן תרגם יונתן בקשוט:

פסוק ה

במעגל. מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב:

פסוק ז

מעוכה. תקועה הוא קרוב לענין מעוך וכתות:

פסוק ח

בחנית ובארץ. אכנו בחני' מכה גדולה עד שאתקע החנית בארץ תחתיו וכת"י אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא:

ולא אשנה לו. לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו:

פסוק י

חי ה'. השבועה שלא יומת על ידי כי ה' יגפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו, ובדרש כי אם ה' יגפנו למה זכר שני פעמים ה' אמר חי ה' שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי ה' אהרוג אותך:

כי אם ה' יגפנו. בחולי טרם זמנו כמו ויגוף ה' את נבל כלומר על ידי השם יומת ולא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם ג"כ מת באחת מהשלש אשר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוש עליו כי לא יאריך זמנו שימות או ימות בחולי שיגפנו ה' טרם יומו שהקציב לו בעת שנולד וזה יקרה לו בעונו:

או יומו יבא. כלומר או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמר בלבו כיון שמאס בו השם ית' מהיות מלך וצוה למשחני לא יתכן שיאריך הזמן או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי ה' כי על אלה הדברים אמר חי ה' כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מהשלשה כי כיון שנאמר לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה:

או במלחמה ירד ונספה. ונספה טרם יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו המיתה בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה הדבר מצאנו לו מחלוקת בין רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי' שני דורות כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' וזהו שאמר אמלא אשלים אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופירוש מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם

אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו:

פסוק יא

צפחת. פי' צלוחית:

פסוק יב

ויקח דוד. אחר שאמר לאבישי קח נא נתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת:
מראשותי שאול. המ"ם הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצירי אבל מ"ם מראשותיו בשוא והיא נוספת ואינה לשמוש:
ואין רואה. לא היה בכל המחנה אדם שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית:
ואין יודע. אין מרגיש בבואו:
ואין מקיץ. שלא הקיץ אחד מהם לקול לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם:
כי תרדמת ה'. הסמיכות הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל יתברך כמו מאפליה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים. או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית:

פסוק יד

הלא תענה אבנר. אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמר הלא תענה אבנר ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה היינו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או שמא אימר בסיר' הוקרע החנית וצפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ונעשה כאלם הדא הוא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון:
מי אתה קראת אל המלך. כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובענין הזה י"ת מאן דין דקרי בריש מלכא:

פסוק טו

הלא איש אתה. איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים אנשים גדולים ות"י גבר גיבר את:

שמרת אל אדוניך. כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם וכת"י על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים:

פסוק יט

הסיתך בי. שם בלבך להרע לי בעוני וי"ת אם מן קדם ה' איתגרית בי, ורז"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הבורא ית' חטא בהסתה ויסת את דוד בהם:

ירח מנחה. כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני:

מהסתפח. מלגור והדבק בנחלת ה':

לך עבוד אלהים אחרים. כאלו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כי מגרשים אותי מנחלת ה' לגור בין העכו"ם אעפ"י שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אחר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הצטרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והניח אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אעפ"י שהוא ואנשיו היה הולך ושב בארץ יהודה וי"ת למימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא:

פסוק כ

אל יפול דמי ארצה. שיעמד דמי נגד ה' תמיד לנקום נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי:

כאשר ירדוף הקורא בהרים. כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלעז פירדיז"י וי"ת ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שתי' יתרדף מהתפעל שתרגם כמא דמתרדיף קוראה בטוריא:

פסוק כב

הנה החנית. כתיב וקרי חנית והענין אחד:

פסוק כג

וה' ישיב לאיש. לאיש שעושה כמו שעשיתי צדקה ואמונה:

אשר נתנך ה' היום ביד. כמו בידי וכן ת"י וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך ואעפ"י שהוא קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך:

פרק כז

פסוק א
אספה. לשון כליון:
ונואש. לשון ייאוש:

פסוק ב
אל אכיש בן מעוך מלך גת. יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראה שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלחם בישראל והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו:

פסוק ה
ולמה ישב עבדך. פי' פן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לבדם:

פסוק ו
למלכי יהודה. אעפ"י שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתבה שם או אפשר שכבשוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה:

פסוק ז
ימים וארבעה חדשים. לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל הענינים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתים אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימים מהחדש החמישי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר"ל שנה וארבעה חדשים:

פסוק ח
כי הנה יושבות הארץ אשר מעולם. פי' כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא

היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה איש ואשה:

פסוק י

אל פשטתם היום. כמו אן פי' כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכם רבי יונה פירשו בחלוף עי"ן לאל"ף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי' כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו במקום פלוני ופלוני:

על נגב יהודה. פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב הירחמאלי פעמים על נגב הקני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרות וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקני נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב בספר שופטים, ופי' דרום כתרגומו:

פסוק יב

הבאיש בעמו. כיון שהוא פושט עליהם תמיד נראה כי נתגרה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס בהם כמו שמואס אדם דבר הנבאש:

פרק כח

פסוק ג

ושמואל מת. ואף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעלת אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו' וגם לשאול באוב לדרוש, ורבותינו ז"ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר' יוסי ושמואל מת מיתת ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנאמר וימת שמואל וכתי' בתריה ואיש במעון וגו' אמר ר' שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות:

ויקברוהו ברמה ובעירו. לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו

כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם:

פסוק ו

וישאל שאול בה' ולא ענהו. ובדברי הימים אמר ולא דרש בה' אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש בה' שהרי השוה דרישתו באוב כדרישתו בה' ומה שאמר וישאל שאול בה' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופירוש בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורים והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ששלח שם אנשים לשאול בהם על המלחמה הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתוב להקת נביאים נבאים וגו':

פסוק ז

בקשו לי אשת בעלת אוב. אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר נפל אשת ואמר אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמר הכתוב מכשפה לא תחיה:

הנה אשת בעלת אוב בעין דור. אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר:

פסוק ח

ויתחפש. השתנה שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרים כדי שלא תכירהו האשה:

ושני אנשים עמו. אמרו בדרש זה אבנר ועמשא:

ויבאו אל האשה לילה. גם זה כדי שלא תכירהו לפי' בא בלילה, ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה:

קסמי. משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עלינו ונהפך הקמץ חטף לעי"ן הפועל ופ"א הפעל בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם הנעשים בלאט לפי' אמר קסמי ופי' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעור הקוסם כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמים הוא פרט לקצר המעשים ההם כמו ולא קסם בישראל וקוסם קסמים מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא:

פסוק ט

מתנקש בנפשי. בעצמי להמיתני משתדל לתת מוקש בנפשי להמיתני:

פסוק י

אם יקרך עון. דגש הקו"ף לתפארת הקריאה:

פסוק יב
ואתה שאול. היאך הכירה אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולים באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תראי כלומר ממה שאת יראה אל תראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראית שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולים לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן:

פסוק יג
אלהים. גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד, ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דה' חזיתי דסליק מן ארעא:

פסוק יד
כי שמואל הוא. לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל:

פסוק טו
הרגזתני. ממנוחתי:
להעלות אותי. ממנוחתי ובדרש לשון פחד ורעדה הוא פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין:
גם ביד הנביאים גם בחלומות. ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים שאל אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים:
ואקראה לך. בה"א נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה אבל להיות למ"ד הפעל בסגול אינו כמנהג ובא כמוהו ידשנה סלה:

פסוק טז
ויהי ערך. שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דה' רחוק יתך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה:

פסוק יז
ויעש ה' לו. לדעת התרגום לו לדוד, ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד:

פסוק יח
על כן הדבר הזה. כבר פירש למעלה בפסוק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום:

פסוק יט
אתה ובניך עמי. שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי ובשכר שתרד למלחמה על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתבייש במעשה נוב ולא זכר אורים נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסוק למען תזכרי ובשת בכפרי לך וגו' שכל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו ולפי הפשט אע"פ ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה ועל כל פנים היה לו לירד במלחמה אם למות אם לחיים:

פסוק כ
וימהר שאול. מהר להשתחות כנגד שמואל כלומר כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שעתידים אנו לפרש:
מלא קומתו. מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכניס בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו:
וירא מאד. ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב:
גם כח לא היה בו. לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה:

פסוק כא
ואשים נפשי בכפי. כי הייתי יראה ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעונים מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי"מ כי עושה המעשה ההוא הוא בסכנה:

פסוק כג
ויפרצו בו עבדיו. כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד:
אל המטה. כמו על המטה כמו אל ההרים לא אכל ר"ל על ההרים לא אכל ורבים כמוהו:

פסוק כד
עגל מרבק. עגל מפוט' והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ת"י עגל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה ודשה:
ותפהו מצות. האל"ף נעלמת מהמכתב ואמר זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי

ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדברים דברים העתידים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקיש בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך, הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירושו שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאד וידמה לו באותו הקול שואל ומשיב כן פירשו רז"ל, והרב החכם הגדול רמב"ם ז"ל פירש במעשה אוב בהקשת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידוע אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו נכר באוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטיר לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראינו מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה וכלם נשתוו כי מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכירה כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמה הכירה ומצאה דבר זה אמרה למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראתה אותו נבהל וידעה כי למחר יהיה יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני ה' שמה בפי המגיד הדברים הנאמרים בפרשה ומה שאמר ויאמר שמואל אל שאול על מחשבת שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמר לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה, זהו פי' רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בגמרא כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה

ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק היא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה, אלה דבריהם, ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים אלא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו:

פרק כט

פסוק ב

וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים. אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים:

פסוק ג

או זה שנים. והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים:

מיום נפלו. מיום שנפל אלי כלומר ששכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל:

פסוק ד

האנשים ההם. כנוי הוא על עצמם:

פסוק ה

הלא זה דוד. כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו:

פסוק ו

חי ה'. כי הכל מודים כי הוא הסבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד:

פסוק י

ועבדי אדוניך. כלומר האנשים אשר באו אתך שנתבאשו בשאול אדוניהם גם כן:

ואור לכם בבקר. כשיאור לכם היום לכו:

פרק ל

פסוק א

ועמלקי פשטו. בבואם ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השכנים עד שמצאו ומסבות הבורא יתברך ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם:

אל נגב. כתרגומו אל דרום והוא חסר הנסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר נקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון נכון:

ויכו את צקלג. אינו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הריסת הבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמר על הבנין וירפא את מזבח ה' ויואב יחיה את שאר העיר:

פסוק ב

וישבו את הנשים. כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכדום כי לא היה בעיר מי שילחם:

פסוק ו

ותצר לדוד. שרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה:

כי מרה נפש כל העם. פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין:

ויתחזק דוד בה' אלהיו. וישם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד:

פסוק ח

ארדף. דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר אלהים אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לדוחק השעה ונענה על שתיהם:

פסוק ט

הבשור. שם מקום:

והנותרים עמדו. מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומר שלא חזרו להם אלא שם עמדו והמתינו

העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפים לא היה להם שישאו כלום אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד ויונתן תרגם ומקצתהון אשתארו:

פסוק י

אשר פגרו. שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי רבותי' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנא יומא דשפמי פי' יום שהיו בטלים וחלושים מגירסת' וי"ת דאתמנעו או פי' תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגרינון:

פסוק יב

פלח דבלה. חתיכת דבילה:

פסוק יד

נגב הכרתי. כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתים והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה:

ועל נגב כלב. הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ משור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור:

פסוק טו

נטושים. מענין ויטש על המחנה ענין התפשטות:

וחוגגים. מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור:

פסוק יז

מהנשף ועד הערב למחרתם. מערב יום זה עד ערב יום שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ומ"ם למחרתם מחרת שני הנשפים שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמר ועד למחרתם ולדעת רז"ל שפי' מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממא אינו מתישב טעם המ"ם וי"ת מקבלא ועד עדן רמשא ביומא דבתרוהי ולא פי' שם טעם המ"ם, ובדרש אמר טעם המ"ם על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנאמר וצא הלחם בעמלק מחר:

פסוק כ

נהגו לפני המקנה ההוא. פי' אדוני אבי ז"ל לפני המקנה שלהם שהצילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקים, ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המחנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומר היו נוהגים המקנה לפני המחנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטין המקנה לצד אחד

אלא פורצין לפניהם והולכין דרך ישר לפניהם וכשהיו בעלי השדות ממחים בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה:

פסוק כא

ויושיבם בנחל הבשור. כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלים שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באים:

ויגש דוד את העם. כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הגדת מלין ופירושו קרב אליהם ושאל להם לשלום וי"ת וערע דוד ית עמא ובנוסחא אחרת וקריב דוד לות עמא:

פסוק כד

יחדו יחלוקו. כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו:

פסוק כו

לרעהו לאמר. כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו:

פסוק לא

אשר התהלך שם. שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו':

פרק לא

פסוק ב

וידבקו. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם ענינו ענין השגה ואלה ג' בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי' מתו עמו ואיש בשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה:

פסוק ג

המורים. אנשים מורים בקשת ת"י קשתיא גברין דאומנין למיגד בקשתא:

ויחל. ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם:

פסוק ד
ודקרוני והתעללו בי. בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמה ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא עצם המעשה ההוא באיזה מעשה שיהיה שיבא זה הלשון ות"י ויתלעבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב:

פסוק ה
כי מת שאול. קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע"פ שכתוב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כלומר מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אף על פי כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשים בקשת ולא היה יכול להמלט מיד' טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלים וכן אמרו רז"ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת"ל אך:

פסוק ו
גם כל אנשיו. הסמוכים אליו במלחמתו מתו בהר הגלבוע והשאר נסו:

פסוק ז
אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן. תרגם יונתן דבעברא דמישרא ופי' הערים שהיו בעבר המישור הסמוך לארץ פלשתים וכן בעבר הירדן המקומות הסמוכות לירדן וסמוכות לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם:

פסוק ט
את כליו. מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הנזר והאצעדה העמלקי לקחם:

פסוק י
בית עשתרות אלהיהם. והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשוים בצורת עשתרות כמו עשתרות צאנך ובדברי הימים כתיב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם:
ואת גויתו תקעו בחומת בית שן. תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתיב ואת גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כמו שנאמר ויכרתו את ראשו ושם אמר

וישאו את ראשו ואת כליו ובאמרו ואת גויתו קצר שהרי גויית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן:

פסוק יא

וישמעו אליו. כמו עליו וכת"י ושמעו עלוהי:

פסוק יב

וישרפו אותם שם. ת"י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאים ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות:

פסוק יג

תחת האשל. ובדברי הימים תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פירש שזה העץ היה אלה:

ויצומו שבעת ימים. זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו: